

*Organisationernas medverkan och förhandlingar i svensk konsumentpolitik**

Victor A. Pestoff

Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet

1 Inledning

Konsumentskydd är en integrerad men sällan framträdande del av den ekonomiska politiken och socialpolitiken i moderna välfärdsstater. Termen "konsumentskydd" syftar på att köpare och/eller användare av varor och tjänster avsedda för hushållen ska skyddas mot fysiska eller ekonomiska nackdelar eller skador.¹ Konsumentskydd är något samhällsligt gott och, enligt Lane, inte tillgängligt i socialt optimal utsträckning om inte staten ingriper.² Konsumentskydd har då och då förts upp på den allmänna politiska dagordningen i många utvecklade industriländer. Men om man jämför Storbritannien med Förenta staterna, ser man att frågan bara kommer upp om politikerna vill det.³ Konsumentrörelserna i dessa båda länder är oförmögna att permanent få upp konsumentfrågorna på dagordningen.⁴ Rose hävdar att konsumentfrågorna har likartad status i Norge och Sverige.⁵

Offentliga åtgärder till förmån för konsumenterna återspeglar icke desto mindre skilda historiska traditioner, nationella metoder och na-

---

* Uppsats framlagd vid symposiet Förhandlingsekonomi i Norden, i Oslo 18-19 maj 1988. Reviderad version som ingår i boken *Nordisk förhandlingsekonomi: makt på spel* Köbenhavn: DJØF; Oslo: Tanum; Stockholm: Norstedts

tionella sätt att utforma politik. Studier av socialpolitik visar också upp stora variationer mellan välfärdsstater. Vissa stater har mycket bredare täckning och mycket mera utmejslade sociala program än andra. Stora skillnader i social välfärd har karakteriserats med termerna "institutionell" och "marginell".⁶ Institutionella välfärdsstater tillhandahåller vidsträckta och allomfattande sociala tjänster, medan övriga system bara ger begränsad service åt "behövande" grupper i samhället.⁷ Liknande slutsatser kan man dra beträffande det ömsesidiga beroendet mellan industripolitik, arbetsmarknadspolitik, inkomstpolic och socialpolitik för de åtta länder som har studerats av Wilensky och Turner.⁸ Officiellt konsumentskydd varierar också avsevärt mellan samhällena på ett sätt som återspeglar distinktionen mellan "institutionell" och "marginell". Den roll som spelas av icke-statliga organisationer och förhandlingar mellan organiserade konsumenter och producenter är en del av dessa variationer.

I vissa länder försöker konsumentskyddet sålunda förbättra marknadens sätt att fungera genom lagstiftning som är avsedd att få bort farliga produkter, falsk marknadsföring, truster och karteller osv. Konsumentorganisationerna kan spela en aktiv roll via sådan lagstiftning, men endast en mindre andel av deras förslag förverkligas.⁹ Dessutom är det sällan de får officiell status eller någon ledande roll i de olika skedena fram till dess en politik är formulerad i sådana länder. Häri liknar konsumentskyddet försörjningen med sociala tjänster i det som Korpi klassificerar som marginella välfärdsstater eller det som Wilensky och Turner kallar minst korporatistiska stater.^{10 11}

Andra länder går mycket längre i att skydda konsumenterna. Marginella eller godtyckliga justeringar av marknadsmekanismerna anses där inadekvata. Man söker etablera ett bredare och mera mångfasetterat skydd. I dessa samhällen kan icke-statliga eller icke vinstinriktade organisationer få offentligt erkännande som "konsumentorganisationer". Under sådana omständigheter förefaller det naturligt att integrera dessa icke-statliga organisationer i den officiella konsumentpolitiken genom att ge dem tillträde till och inflytande över de olika skedena fram till att en konsumentpolitik har utformats. Vissa länder går rent av så långt att de uppmuntrar ett organiserat alternativ till oinskränkta marknadskrafter, dvs som ett slags motverkande kraft. Här betraktas konsumentorganisationer som tänkbara samsalspartner för organiserade affärsintressen medan politiken utformas, snarare än som enbart maktlösa påtryckningsgrupper. Dessa organisationer går in i officiellt sanktionerade och direkta förhandling-

ar med producenterna om priser och om mängd av och kvalitet på varor och tjänster. Den "naturliga" skärningspunkten mellan tillgång och efterfrågan kompletteras av förhandlingar mellan producenter och konsumenter som en metod för beslutsfattande. Under sådana förhållanden blir det tänkbart att analysera deras relationer i termer som hör ihop med begreppet "förhandlingsekonomi".

Sådana institutionella svar på marknadens tillkortakommanden och kraven på konsumentskydd har något gemensamt med det institutionella tillhandahållandet av sociala tjänster, medan större förlitan på marknadskrafterna förknippas med marginella välfärdsstater. Sålunda förefaller vissa länder göra systematiska snarare än godtyckliga val avseende hur allmänna nyttigheter ska tillhandahållas, t ex sociala tjänster, konsumentskydd, institutionaliserade relationer på arbetsmarknaden osv.

Ett syfte med den här uppsatsen är att utforska hur besläktad den svenska konsumentpolitiken är med andra områden i socialpolitiken; detta ska ske genom att jag undersöker den roll som i Sverige ges icke-statliga organisationer i konsumentpolitiken och i de förhandlingar som på en lång rad områden äger rum mellan organiserade konsumenter och producenter. Men föga står att vinna på att jag upprepar rönen från andra områden som har studerats i forskningen om välfärdsstater, så jag koncentrerar mig främst på konsumentpolitiken, som är ett område som ännu inte har rönt lika stor uppmärksamhet som sociala tjänster, relationer på arbetsmarknaden, ekonomisk politik osv. Jag förutsätter att läsaren har baskänedom om ovan nämnda områden.

Vi ska undersöka hur den svenska staten har uppmuntrat icke-statliga organisationer att ta aktiv del i konsumentpolitiken sedan 1940, först som samtalspartner för det privata näringslivet för att senare framträda som motverkande kraft visavi företagen. Denna utveckling underlättades till att börja med genom politiska snarare än ekonomiska resurser; dvs staten gav dem officiell status och inflytande snarare än ekonomiska bidrag. De organiserade konsumenternas intressen ställdes institutionellt mot producenternas och företagens på ett sätt som var avsett att leda fram till förhandlade lösningar på deras åsiktsskillnader på en lång rad områden. Några exempel på dessa förhandlingar diskuteras i ett särskilt avsnitt, där jag vill belysa omfattningen av och variationerna i sådana förhandlingar i den svenska ekonomin, vilket ingår i ett försök att illustrera och avgränsa begreppet "förhandlingsekonomi". Detta begrepp åtskiljs också från mesokorporatism i ett senare avsnitt.

Den officiella politiken gentemot "konsumentorganisationer" har förändrats avsevärt sedan 1940. Hur återspeglar denna förändring utvecklingen av statens syfte att etablera en motverkande kraft för att underlätta förhandlingarna mellan konsumenter och producenter? Vad innebär denna politik i termer av förhandlingsekonomi? Vad innebär nyligen utformade regeringsförslag om decentralisering för denna politiks framtida framgångar? Kommer det att vara möjligt att åstadkomma förhandlade lösningar på lokal nivå?

2 Meso-spel i en förhandlingsekonomi

2.1 Socio-ekonomiska överläggningar och förhandlingsekonomi
Socio-ekonomiska överläggningar eller förhandlingar mellan motstridiga intressen genomsyrar det svenska samhället och har länge stått som symbol för kompromissernas politik. Stora områden inom de sociala, ekonomiska och politiska relationerna faller utanför konkurrensfären och styrs av sociala byten eller politiskt utbyte snarare än av opersonliga marknadskrafter och partistrider.

Men de socio-ekonomiska överläggningarna i Sverige skiljer sig i en rad avseenden – bland dessa statlig inblandning och formell institutionalisering – från den socio-ekonomiska planeringsproceduren i flera andra europeiska länder. Den svenska regeringen har aldrig funnit det nödvändigt att upprätta ett Socialt och ekonomiskt råd. Ett sådant brukar vara fokus i studier rörande överenskommelserna i liberalt korporatistiska länder.¹² I stället har informella förhandlingar rörande makro-socio-ekonomiska mål av skiftande typ och upprinnelse förts mellan ledarna för arbetsmarknadens organisationer, regeringen, riksbanken och ibland oppositionen på olika ställen sedan andra världskriget.¹³ Inte heller har det varit nödvändigt, som i Österrikes handelskammare¹⁴ att föreskriva obligatoriskt medlemskap i en enda topporganisation för att kunna sammanföra de skilda organiserade intressena vid förhandlingsbordet. Snarare har det varit så att förhandlingar och uppgörelser mellan de olika inblandade organiserade intressena började så tidigt som under det slutande 1930-talet och det tidiga 1940-talet. Då började man förhandla, inte bara om löner och arbetsförhållanden, om priser på jordbruksprodukter och andra matvaror, om bostadshyror utan också om råvarupriser för trä- och pappersindustrin, taxipriser och – närmare vår tid – om indu-

strier i kris och/eller områden i ekonomisk nedgång, för att nu bara nämna några områden. Det svenska systemet för socio-ekonomiska överläggningar är alltså omfattande och innesluter i sig många viktiga samhällsområden.

Socio-ekonomiska förhandlingar kan föras mellan tre parter, men i Sverige förs de ofta mellan två. Kollektivförhandlingar och relationer på arbetsmarknaden är ett speciellt fall av partsuppställning (*joint regulation*) som utreds mera i detalj på annat håll.¹⁵ Centraliserade organisationer företräder arbetskraftens och kapitalets intressen och de åläggs ibland begränsningar genom minimal statlig inblandning på vissa områden, men staten spelar vanligtvis en mindre roll. Ofta utsätts kollektivavtalen för finansministerns kommentarer i efterhand. De årliga hyresförhandlingarna mellan väl organiserade hyresgäster och hyresvärdar tillhandahåller ytterligare ett exempel på förhandlingar utan central statlig inblandning. Annat är det för myndigheterna inom konsumentpolitikens område. I stället för en "spontan och oberoende" konsumentrörelse uppmuntrade regeringen under 1940- och 1950-talen olika kvinnoorganisationer att samarbeta för att kunna bli samtalspartner till de väl organiserade producenterna¹⁶. När detta misslyckades, vände sig regeringen till de fackliga organisationerna i stället och drog in dem jämtes med konsumentkooperationen för att fungera som motverkande kraft¹⁷. På områdena jordbrukspolitik och livsmedelspolitik har en likartad utveckling lett fram till att konsumentdelegationen vid Statens jordbruksnämnd (SJN) bildades 1963, på initiativ av regeringen. Ända sedan dess har regeringen normalt lämnat de halvårsvisa compensationerna till jordbruket och matprisöverläggningarna till "parterna" själva. Men på detta område ger regering och riksdag prisöverenskommelserna sitt godkännande.

Nielsen och Pedersen definierar en förhandlingsekonomi som "ett organisatoriskt ordnat samhälle i vilket en viktig del av resursallokeringen sker genom institutionaliserade förhandlingar mellan flera oberoende centra för beslutsfattande i staten, organisationerna och företagen"¹⁸. Om resursallokering tolkas vidsträckt så att begreppet innefattar inte bara direkta investeringsbeslut utan också priser, produktionsnivåer och produktutformning som ändå indirekt påverkar investeringsplaner, så passar deras definition väl ihop med de omfördelade syftena med den svenska konsumentpolitiken. Men syftet är inte i första hand att omfördela finansiella resurser utan snarare maktresurser och inflytande mellan konsumenter och producenter.

Detta åstadkoms genom att man hjälper konsumenterna organisera sig och genom att institutionalisera deras status som motverkande kraft för att ge dem större inflytande över producenternas beslut än de skulle få endast via marknadssignaler.

Gemensam för många av dessa exempel på "förhandlingsekonomi"¹⁹ är en närhet i tiden som medger informell samordning mellan skilda områden snarare än en förlitan på grandiosa, formella paketuppställningar som försöker knyta samman alla ekonomiska intressen. Men vissa av dessa områden hänger närmare samman därför att samma organiserade aktörer deltar och därför att frågorna är besläktade. Det finns sålunda många gemensamma nämnare för kollektivförhandlingar och relationerna på arbetsmarknaden. Men både relationer på arbetsmarknaden och konsumentpolitik kan delas upp i ett antal skilda men sinsemellan nära besläktade delområden.

2.2 *Meso-spel*

Sådana sinsemellan nära besläktade delområden är inte bara spegelbilder. Vart och ett har sina egna spelregler och sin egen maktbalans, och därför har det också sin egen speciella institutionella struktur och sin egen dynamik. Varje område av relationerna på arbetsmarknaden kan betraktas som ett särskilt men icke desto mindre besläktat meso-spel²⁰ som följer sin egen logik och finner sina egna lösningar på mellan- eller meso-nivån. Men utvecklingen på ett område på arbetsmarknaden kan påverka utvecklingen på andra. På så sätt kan långvarig omedgörlighet och oförenliga ståndpunktsskillnader på ett område till sist omöjliggöra långvarigt kompromissande på ett annat område.²¹

Även om man tar konsumentpolitiken i klump kan den ses som sinsemellan besläktade meso-spel, där lekmannastyrelserna i relevanta offentliga konsumentmyndigheter tillhandahåller en institutionell ram för förhandlingarna mellan organiserade konsumenter och producenter.

Det finns en klar tendens mot en övergripande balans i lekmanrepresentationen mellan de fackliga organisationerna å ena sidan och företagar- och arbetsgivarintressena å den andra. Detta leder till en korporativ treparts-konstellation i vilken politikerna och ämbetsmännen representerar statens "neutrala" intressen.

Neokorporatism sätter institutionaliserat samarbete mellan arbetstagarnas och kapitalets organiserade, antagonistiska intressen i

centrum och genomförandet av olika politiska ekonomier enligt Marin²² eller den kooperativa regleringen av klasskonflikter.²³ Förhandlingskanaler upprättas, enligt Wilensky, för att väl organiserade, starkt centraliserade grupper ska kunna interagera, särskilt arbetstagar-, arbetsgivar- och yrkesorganisationer i länder med relativt centraliserade stater som rutinemässigt tar råd av sådana organiserade intressen. Vidare är det så att de centrala uppgörelser som träffas av centrala arbetstagarorganisationer, arbetsgivarorganisationer och andra yrkesintressen inte bara bidrar till att sudda ut de tidigare skillnaderna mellan offentligt och privat, de är normalt mycket vida i sin inriktning i stället för att koncentrera sig på snäva arbetsmarknadsfrågor.²⁴ Sådana avtal täcker vanligen de större frågorna i den moderna ekonomiska politiken, t ex inflation, ekonomisk tillväxt, priser och löner, investeringar och skatter, arbetslöshet, betalningsbalans och växelkurser lika väl som socialpolitik. Marin diskuterar också omfattande system för kooperativ intresseförmedling

som utvidgar förhandlingsutrymmet och därigenom binder opponenterna till varandra. Fastän detta ökar konfliktpotentialen genom utvidgade kompetensområden, sprider det samtidigt ut dem både över ett större antal kooperativa sammanslutningar och höjer kostnaderna för dessa av varandra beroende konflikter, vilket medger att kraven kan behandlas undan för undan.²⁵

Därför, sammanfattar han, fungerar kooperativ intresseförmedling övergripande, eller också fungerar den inte alls.

På annat håll diskuterar Marin de ständiga men ansträngda transaktionerna som inte regleras i lag mellan av varandra funktionellt beroende organisationer med konkurrerande eller rent av antagonistiska intressen, t ex organiserade arbetstagare och organiserade företrädare för kapitalet. Han kallar sådana förhandlingar för generaliserat politiskt utbyte (generalized political exchange²⁶), vilket han definierar som:

från ömse håll villkorliga makropolitiska och ekonomiska transaktioner mellan autonoma, organiserade kollektiva aktörer med skilda/konkurrerande/antagonistiska men av varandra funktionellt beroende intressen, vilkas bindande karaktär inte kan baseras på lag och avtal²⁷

Ett centralt drag i de processer han beskriver är ett ordnat ömsesidigt beroende i flerdimensionella transaktioner. Detta ordnade ömsesidiga beroende kan antingen vara hierarkiskt, horisontellt eller sekvensiellt. En fullständig uppsättning sinsemellan relaterade meso-spel hjälper alltså till att säkerställa styrning av hela systemet. Detta åstadkoms inte genom någon enstaka historisk kompromiss, även om en sådan väl kan underlätta det, utan bör snarare ses som ett korporatistiskt sätt att förmedla intressen som utvecklas under långa tidperioder. Vi har alltså uppenbart inte att göra med fragmenterade och decentraliserade politiska ekonomier med isolerade, inkapslade, lösryckta kollektiva aktörer eller parter utan snarare med ett utvidgat nätverk av aktörer och parter som är synnerligen beroende av varandra.²⁸

Den unika kombinationen av konflikt och samarbete som har gett begreppet generaliserat politiskt utbyte tyder på att klasskampen har förvandlats till en ständig serie skärmytslingar om vissa terrängavsnitt mellan kollektiva aktörer med ömsesidigt beroende intressen. Spelets regler definierar strukturen av möjligheter för politiska transaktioner lika väl som inskränkningarna i de tänkbara strategierna. Sammanslutningarnas politik kan också röra själva spelets regler, deras omfattning, vilket spel man ska spela, vem som får spela och i vilka meso-spel han får ta del osv. Den pågående svenska debatten om lekmanrepresentation i de statliga ämbetsverkens styrelser är en sådan strid om spelets regler.

3 Teoretiska och systematiska synpunkter

Syftet med denna avdelning är att kort introducera fyra teoretiska begrepp som har betydelse för den som vill förstå svensk konsumentpolitik och den roll som tilldelas icke-statliga organisationer i denna. Dessa begrepp är sorti eller protest, kollektivt agerande, motverkande kraft, integrerad medverkan. Dessa begrepp kommer sedan att relateras till vissa grundläggande egenskaper hos marknader och politik som har påverkat de val som står politikutformarna i Sverige till buds.

3.1 *Sorti eller protest*

Hirschman analyserar olika gensvar i nedåtgående företag, organisationer och stater och talar om sorti eller protest, dvs typiska marknads- och politiklösningar på sådana problem.²⁹ Om kvalitén försämras kan det leda till att kunderna slutar köpa företagets produkter, i att vissa medlemmar lämnar organisationen, dvs gör sorti. Alternativt kan företagets kunder eller organisationens medlemmar uttrycka sitt missnöje genom att protestera.³⁰ Protest står för "varje försök över huvud taget att påverka snarare än dra sig ur ett stötande sakers tillstånd".³¹ Det kan fungera både som ett komplement och som ett alternativ till sorti.³² Jämfört med sorti är emellertid protest dyr och betingad av det inflytande och den förhandlingsstyrka som kunderna kan mobilisera gentemot den firma de är kunder hos.³³

3.2 *Kollektivt agerande*

Olson har utforskat det kollektiva agerandets dilemma.³⁴ Han noterar att stora grupper som skulle dra avsevärd fördel av att organisera sig för att främja sina gemensamma intressen som bekant misslyckas med detta. Men små, snävt definierade grupper tenderar att lyckas med att organisera sig och främja sina egna intressen, vanligen på bekostnad av de stora grupperna. Konsumenterna är ett exempel på en stor, bred grupp, medan företag är ett exempel på en snäv grupp. Olson förklarar detta dilemma med den personliga kalkylen och han introducerar problemet med smålskjuts och dess lösning via selektiva belöningar.³⁵ Så enligt Olson är det rationella egenintresset ett stort ekonomiskt hinder för massorganisationer av konsumenter.

Olson diskuterar olika alternativ till att bilda nya organisationer. Den enorma mängd tid och pengar som måste sättas in för att bilda och driva nya organisationer kan minimeras om redan befintliga organisationer vill – eller kan övertalas att – ta sig an nya mål som stämmer överens med dessa oorganiserade breda grupper.³⁶ I vårt fall skulle alltså staten kunna vara benägen att förmå organisationer som redan finns att spela en aktiv roll i konsumentpolitiken och därigenom uppmuntra att indirekta konsumentorganisationer bildas.

3.3 *Motverkande kraft*

Galbraith myntade termen "motverkande kraft" i sin klassiska bok *American Capitalism*.³⁷ Han hävdar att konkurrens har blivit ett

orealistiskt alternativ till de monopolistiska och oligopolistiska tendenserna i avancerade kapitalistiska ekonomier.³⁸ Han vill i stället framhäva alternativet motverkande kraft. Starka köpare ska träda fram och ifrågasätta och rent av vara jämstarka med de starka säljarna. I USA är en stor detaljistkedja lika mäktig som någon producent.³⁹ I takt med att koncentration har ersatt konkurrens, ålades den privata makten nya inskränkningar, men inte från sin sida av marknaden utan snarare från motsatt sida – från leverantörer och kunder, men inte från konkurrenter.⁴⁰ Galbraith påpekar att arbetsmarknaden tillhandahåller det tydligaste och bäst utvecklade exemplet på motverkande kraft i USA, där fackföreningarna ökar den makt leverantörerna av arbetskraft förfogar över.⁴¹

Att utveckla motverkande kraft kräver en viss minimal förmåga att organisera. /---/ Om de stora detaljistkedjorna inte hade utvecklat motverkande kraft som de som ombud har använt till förmån för de individuella konsumenterna, skulle konsumenterna ha stått inför nödvändigheten att organisera en kraft motsvarande detaljisternas.⁴²

Galbraith påpekar att denna oerhörda uppgift har lösts av konsumentkooperationen i Skandinavien och bygger under sitt påstående genom att berätta om Kooperativa Förbundets (KF) historiska kamp mot utbudskartellerna.⁴³ Men i dag står den svenska konsumentkooperationen inför ett dilemma när den försöker balansera medlemmarnas, marknadernas, de anställdas och myndigheternas intressen. Konkurrensens logik inskränker medlemmarnas inflytande och den kooperativa effektiviteten nedbringas.⁴⁴

3.4 *Organisationernas integrerade medverkan i politikens utformning*

Sverige beskrevs som ett "genomorganiserat" samhälle av Gunnar Heckscher för över 40 år sedan.⁴⁵ Heckscher skilde då också mellan totalitär korporatism i Italien och "fri" eller demokratisk korporatism i Sverige.⁴⁶ I dag är organisationernas medverkan i den svenska politikens utformning mycket omfattande, den genomsyrar hela det moderna samhället.⁴⁷ Organisationerna är integrerade i den politiska processen genom formella och informella kanaler.⁴⁸ Deras deltagande är ofta väl synligt och permanent, bland annat tack vare systemet med parlamentariska utredningar, remissväsendet och lekmanare-

presentationen i de centrala ämbetsverkens styrelser. Mindre synligt – och kanske mindre formellt och legitimt, men inte nödvändigtvis mindre permanent – deltar organisationerna i lagstiftningsprocessen på ytterligare andra sätt, t ex samtal mellan regeringen, oppositionen och arbetsmarknadsorganisationerna om övergripande ekonomiska mål och ekonomiskt-politiska åtgärder, detta innan relevant lagstiftning införs, genom informella samtal innan ett lagförslag läggs fram och genom informell lobbyism.⁴⁹

Konsumenterna är speciella bland de grupper som står inför stora organisationsproblem.⁵⁰ Men det är bara genom kollektivt agerande de individuella konsumenterna och medborgarna kan skaffa sig en hörbar och ihållande röst på marknaden i ett ekonomiskt koncentrerat land och i politiken i ett genomorganiserat land. Enskilda konsumenters och medborgares röster är vanligen för svaga eller otydliga för att höras och förstås. Så antingen dränker de varandra eller försvinner i larmet. Det är bara kollektivt agerande som kan förse konsumenterna och medborgarna med den förstärkning de behöver för att bli röster som alltid hörs på marknaderna och i politiken. Det kan alltså hävdas att konsumentorganisationer är lika viktiga för marknadens välfärd i små och öppna men koncentrerade ekonomier som politiska partier är för demokratiska system.

4 Det svenska konsumentinflytandets ursprung och utveckling

Under tiden efter andra världskriget har den svenska konsumentpolitiken bland annat försökt motverka bristen på organiserade talesmän för konsumenterna genom att uppmuntra olika redan existerande organisationer att spela en aktiv roll i att formulera, skydda och främja konsumenternas intressen. Olsons idéer om att dra in befintliga organisationer på nya områden för att fylla ett tomrum hellre än att bilda nya organisationer fick alltså officiell sanktion i den svenska konsumentpolitiken. Till sist yttrade sig dessa officiella ansträngningar i försök att etablera en motverkande kraft, som påminner om den Galbraith tänkte sig, för att till konsumenternas fördel stå emot industrins och handelns makt.

I Sverige, kan man hävda, ledde de kända svårigheterna att organisera konsumenter till att man insåg att statlig medverkan var nödvändig. Detta yttrade sig först i försök att hjälpa olika kvinnoor-

ganisationer att utvecklas till samtalspartner för det organiserade näringslivet; detta kom till uttryck i Hemmens forskningsinstitut (HFI). När detta försök visade sig fruktlöst, förmådde man de båda centrala fackliga organisationerna, Landsorganisationen (LO) och Tjänstemännens Centralorganisation (TCO), att fylla luckan tillsammans med Kooperativa Förbundet (KF) för att få fram den infrastruktur och de resurser som krävdes för att utgöra motverkande kraft till förmån för deras medlemmar som konsumenter.

Följande presentation diskuterar två aspekter av institutionella förhandlingar mellan konsumenter och producenter. Den ena är en öppen legitimering av konsumentorganisationer och reglerna i det sociala förhandlingsspelet. Detta åstadkoms genom institutionalisering av balanserade trepartssammansatta styrelser för de statliga konsumentmyndigheterna. Förändringar i dessa styrelsers sammansättning står i centrum för vårt intresse. En andra är själva förhandlingarna; deras form och innehåll visar i hur stor utsträckning man kan låta förhandlingar ersätta marknadsmekanismerna i beslutsfattandet. Detta diskuteras vidare i avsnitt 5 nedan.

Den svenska konsumentpolitiken kan delas in i fem faser: inledningsfasen, expansionsfasen, konsolideringsfasen, åtstramningsfasen och decentraliseringsfasen.

4.1 Inledningsfasen 1940-1953

Både producenter och konsumenter uppmanades att spara på de knappa tillgångarna under andra världskriget. Men frågan om hur detta effektivt skulle förverkligas aktualiserade problemet att få konsumenternas medverkan med att sprida information om och tillförsäkra sig deras godtagande av de krigstida ransoneringarna. Heckscher dokumenterar näringslivsorganisationernas roll i denna process.⁵¹ På konsumentensidan inrättades Byrån för aktiv hushållning 1940, under hushållningsdepartementet, på begäran av flera kvinnoorganisationer. Byrån för aktiv hushållning samarbetade med dessa kvinnogrupper, t ex de politiska partiernas kvinnoförbund, konsumentkooperationens kvinnogille, hushållslärarnas sammanslutningar osv. Befolkningskommissionen, som leddes av Tage Erlander, upprättade sedan en plan för hur samarbetet mellan dessa kvinnoorganisationer skulle institutionaliseras.

Kommissionen lovade inrätta Hemmens forskningsinstitut (HFI) på villkor att näringslivet ställde upp med lika mycket pengar som

samhället och fortsatte medfinansiera HFI framgent. HFI började fungera som en halvstatlig institution år 1944. Institutet blev den främsta konsumentmyndigheten från 1944 till 1953, vilket gav konsumenterna en möjlighet att protestera, inte bara att visa sin vilja genom att göra sorti. Institutets styrelse bestod av 15 personer som representerade olika kvinnoorganisationer och lärarna i hushållsämnen; några få experter ingick också. Den officiella politiken var alltså i samklang med Olsons rekommendation att uppmuntra organisationer som redan fanns för att fylla en lucka snarare än att bilda nya organisationer. Tillverkare och företagare fick bara minoritetsrepresentation i HFIs styrelse, trots att de vid upprepade tillfällen begärde flera platser. Näringslivet samarbetade ändå på jämställd bas med HFI i en rad projektgrupper. Näringslivet fortsatte bidra med hälften av verksamhetsmedlen fram till 1954, då dess andel minskade till 15 procent.

När de krigstida ransoneringarna upphörde, försökte regeringen uppmuntra HFIs grundare att bli en enad, samlad och allsidig samtalspart visavi industri och handel. Men skiljaktigheter mellan de olika grundarna och medlemmarna av HFI visade sig omöjliga att överbrygga i det förändrade politiska klimat som inträdde sedan krigstidens samlingsregering hade ersatts av en regering bildad av socialdemokrater och bondeförbundare (en röd-grön koalition). Ökande åsiktsskiljaktigheter mellan grundarna och medlemmarna av HFI, och motstridiga personliga intressen hos framträdande styrelseledamöter, fick till sist regeringen att överge detta försök och industrin att dra tillbaka sitt finansiella stöd. Samtidigt var det så att regeringen inte längre var tillfreds med att stötta konsumenternas svaga position på marknaden genom att tillhandahålla en megafon för deras röst. Regeringen inledde en mera ambitiös politik.

Det första tecknet på att regeringen hade uppfattat de här antydda oöverstigligen åsiktsskiljaktigheterna, vilket förenades med ett uttryck för den politiska viljan att utforska ett nytt sätt att närma sig problemen, fick man då Varudeklarationsnämnden (VDN) inrättades 1951. Förutom de experter och de representanter för många av de kvinnoorganisationer som hade ingått i HFI, fick VDNs styrelse också representanter nominerade av LO, TCO, KF och det privata näringslivet.

4.2 *Expansionsfasen 1954-1971*

Många nya konsumentmyndigheter inrättades under expansionsfasen. Både Näringsfrihetsombudsmannen (NO) och Näringsfrihetsrådet (NR) bildades 1954. HFIs styrelse fick ny sammansättning samma år och den offentliga finansieringen av HFI höjdes från 50 till 85 procent av institutets budget. Tre år senare förstärktes HFI: regeringen tog fullt ansvar för dess aktiviteter och dess finansiering genom att inrätta två nya statliga myndigheter som skulle ersätta HFI. Konsumentinstitutet (KI) och Konsumentrådet (KR) bildades 1957. Samma år bildades dessutom Statens pris- och kartellnämnd (SPK). Konsumentdelegationen vid Statens jordbruksnämnd (SJN) bildades 1963, och från 1967 fick prisregleringsföreningarna en eller flera konsumentrepresentanter som utsågs direkt av regeringen. Allmänna reklamationsnämnden (ARN) startades på försök år 1968, under KR:s överinseende. Slutligen fick NR nya direktiv och bytte 1971 namn till Marknadsdomstolen (MD). En lista över icke-statliga organisationer i styrelserna för myndigheterna under expansionsfasen visar en sammansättning som avviker från den som hade präglats av HFI. Under denna fas tog det nuvarande mönstret för konsumentrepresentation form; det var då LO, TCO och KF utvidgade sin representation och sitt inflytande.

KR hade några representanter för näringslivet, men de flesta kom från "konsumentgrupperna", t ex fackföreningarna och några kvinnoorganisationer. Både Konsumentinstitutet och Statens pris- och kartellnämnd hade balans mellan konsument- och producentrepresentanter. LO:s organisationssekreterare blev KR:s förste ordförande, medan TCO:s ordförande blev KI:s förste generaldirektör. Dessa utnämningar visar tydligt att regeringen följde en strategi som gick ut på att aktivt engagera de två största centralorganisationerna på central nivå i konsumentpolitiken. Detta visar i sin tur ett nytt sätt att närma sig konsumentfrågorna. Tillsammans skulle dessa breda folk rörelser säkert kunna utgöra en motverkande kraft, medan den tidigare fasens kvinnoorganisationer var ur stånd att på ett kraftfullt sätt ena konsumenterna. Dessutom tillförsäkrade de framträdande fackliga organisationerna konsumentfrågorna större enhet och styrka än som var möjligt med flera sinsemellan oeniga kvinnoorganisationer.

I många av dessa nyinrättade konsumentmyndigheters styrelser fick man se ett mönster av balanserad trepartsrepresentation. I motsats till HFI, där förhandlingarna ägde rum i en rad projektgrupper, men i vars styrelse näringslivet bara hade minoritetsrepresentation,

balanserades här ett lika stort antal industrirepresentanter mot representanter för "konsumenternas organisationer", medan personer utsedda av regeringen, bland dem både riksdagsmän och ämbetsmän från de olika departementen, var talesmän för allmänintresset. Sålunda etablerades ett nytt mönster under denna period, ett som förutsatte förhandlade lösningar som byggde på lika representation och på kompromisser beträffande hur dessa offentliga myndigheter skulle styras.

4.3 *Konsolideringsfasen 1972-1977*

Utvecklingen under konsolideringsfasen fortsatte längs linjer som hade dragits upp under föregående fas. De instruktionsbrev och de utnämningar som kom från handels- och jordbruksdepartementen (senare finansdepartementet) under denna fas visar kontrasten mot inledningsfasen. Dessa direktiv förutsätter numerär jämställdhet i styrelserna för konsumentmyndigheterna mellan löntagare och konsumenter å ena sidan och industri och handel å den andra. Ämbetsmän och riksdagsmän bildar en tredje grupp, vilket ger dessa myndigheter en trepartssammansättning. Detta balanserade trepartsmönster finner man i Statens pris- och kartellnämnd (SPK), Marknadsdomstolen (MD) och Allmänna reklamationsnämnden (ARN).

Direktiven till Konsumentdelegationen vid Statens jordbruksnämnd (SJV) nämner också konsumentrepresentation. Det trepartssammansatta Konsumentverket (KoV) diskuterades i riksdagen innan det bildades 1973 genom en sammanslagning av VDN, KI och KR. Konsumenterna, producenterna och allmänheten var representerade i styrelsen för den nysammanslagna myndigheten. Instruktionsbrevet till Statens jordbruksnämnd och Statens livsmedelsverk (SLV) nämner inte konsument- eller producentrepresentanter. Ändå har de samma slags representation som den man finner i de trepartssammansatta styrelser jag nämner ovan. De icke-statliga organisationer som är representerade påminner också om dem man finner i dessa styrelser. Denna fas visar alltså fortsatta försök att etablera en motverkande kraft. Sammansättningen i dessa konsumentmyndigheters styrelser har bara förändrats marginellt under konsolideringsfasen, fast 1976 års riksdagsval resulterade i den första icke-socialistiska regeringen på nästan ett halvsekel. Men betydande förändringar skulle äga rum under följande fas, detta dock snarare när det gällde ekonomiska prioriteringar än konsumentrepresentation.

KoVs främsta uppgift är att bevaka marknadsföringsmetoder och avtalsvillkor. Verket spårar dem som bryter mot lagen, förhandlar med inblandade företag och kan rent av hos Marknadsdomstolen begära ålägganden och böter mot sådana lagbrytare som inte vill samarbeta. Verket förhandlar också fram nationella normer eller riktlinjer med olika branscher för hur marknadsföring ska gå till, för produktsäkerhet och produktutformning. Sedan detta inleddes under tidigt 1970-tal har KoV förhandlat fram nästan 250 sådana uppsättningar av riktlinjer. I avsnitt 5 ger jag flera detaljer om sådana förhandlingar.

4.4 *Åtstramningsfasen 1978-1984*

De förändringar man förknippar med åtstramningsfasen är politiskt inspirerade och avser konsumentpolitikens ambitionsnivå lika väl som målen för denna politik. Ingen övergripande revision av konsumentpolitiken ägde rum under de fyra icke-socialistiska regeringarna 1976-1982 och ingen parlamentarisk utredning fick uppgiften att definiera nya mål. Ändå infördes många förändringar som sammantagna åvägabragte långtgående reformer. Handelsminister Staffan Burenstam Linder uttryckte större tilltro till marknadskrafterna som det främsta sättet att skydda konsumenterna och hävda deras intressen; han menade alltså att det var effektivare med sorti än protest. Den officiella konsumentpolitiken var kostsam och hade enligt honom till resultat att priserna höjdes.⁵² Fast detta inte ledde till någon större förändring i mönstret för konsumentrepresentation, ändrades sammansättningen av konsumentmyndigheternas styrelser marginellt. Hur dessa myndigheters styrelser är sammansatta framgår av tabell 1 och 2 i appendix: där framgår vilka icke-statliga organisationer som har fått status av officiella konsumentrepresentanter.

Det var nationabudgeten som blev de icke-socialistiska regeringarnas främsta instrument för att förändra konsumentpolitiken: borta var de automatiska årliga anslagshöjningarna. Konsumentpolitiken blev i stället utsatt för extraordinära nedskärningar. Det blev besvärligare med protest då de båda största offentliga myndigheterna, Konsumentverket (KoV) och Statens pris- och kartellnämnd (SPK), hamnade i den politiska slagelden och utsattes för betydande nedskärningar.⁵³

I bjärt motsättning till sin ofta framförda tro på marknadskrafternas överlägsenhet över den statliga byråkratin och den reglerande

lagstiftningen, gjorde de icke-socialistiska regeringarna föga för att påverka mönstret med balanserad trepartssammansättning i konsumentfrågorna eller för att ändra mönstret från förhandlingsekonomi till förmån för marknadsekonomi. Faktum är att de gav Allmänna reklamationsnämnden (ARN) permanent status 1981, vilket ARN hade saknat under de 13 år den hade fungerat på försöksbasis.

4.5 *Decentraliseringsfasen 1985-*

Konsumentutredningen tillsattes av den socialdemokratiska regering som 1982 nyss hade återvänt till makten. Denna utredning var bland annat ansvarig för en granskning av folkrörelsernas roll i svensk konsumentpolitik. Syftet med denna studie var, enligt direktiven, att hitta vägar att öka deras medverkan och styrka. Detta förnyade intresse för folkrörelser kan delvis ses som ett svar på det förhållande som näringslivet hade beklagat, nämligen att Sverige saknade en "oberoende konsumentrörelse". Delvis var detta också en nysatsning på att bevara den motverkande kraften. Den nya socialdemokratiska regeringen föreföll alltså se konsumentfrågorna i motståndartermer, dvs marknader mot sammanslutningar.

En särskild studie med titeln *Konsumentinflytande och konsumentorganisationer – den svenska modellen* skrevs åt utredningen.⁵⁴ Denna kritiserade den växande trögheten i den svenska modellen och kom med åtskilliga förslag om hur den skulle kunna få nytt liv.⁵⁵ Denna kritik härstammar från det förhållandet att konsumentfrågor alltid är sekundära eller rent av kommer i tredje hand för fackliga organisationer och konsumentkooperativa föreningar, dvs just de organisationer genom vilka konsumentintressena ska protestera. Detta förhållande ensamt är knappast ovanligt, eftersom de flesta stora och komplexa organisationer har flera mål av varierande status. Och inte heller är målkonflikter nya för svenska organisationer. Men med tanke på dessa organisationers främsta mål, behöver konsumentfrågorna institutionaliseras i sådana organisationers inre struktur för att frågornas status ska bevaras och frågorna själva försvaras gentemot organisationens huvudmål, med vilka de ibland står i konflikt. Dessutom har de fackliga organisationerna och konsumentkooperationen på senare år inte varit helt fria från de slags stridigheter som präglade mycket av inledningsfasen. De institutionella alternativen för att förbättra det interna beslutsfattandet i och samarbetet mellan svenska konsumentorganisationer beskrivs i ovan nämnda studie.

Viktigare var ändå förslaget att utvidga den officiella konsumentorganisationens roll till ytterligare icke-statliga organisationer, t ex organisationer för kvinnor, handikappade, pensionärer, patienter, ungdomar, miljöaktivister, invandrare. Konsumentpolitiken i Sverige skulle på så sätt få större legitimitet och livgivande injektioner av nya idéer som kunde medverka till att ge den nytt liv och en mera dynamisk framtid. Genom att aktivera de etablerade "konsumentorganisationerna" och engagera nya i konsumentfrågor, menade man att medlemmarna i sådana organisationer skulle kunna mobiliseras för konsumentskydd utan att detta skulle kosta statskassan särskilt mycket mera i rena pengar eller i personal.

Ett antal av dessa förslag upprepades i utredningens slutbetänkande⁵⁶, vilket på vanligt sätt sändes ut på remiss till åtskilliga icke-statliga organisationer. Alla utom en av dessa icke-statliga organisationer var för förslagen om större engagemang från deras sida.

1986 bildade KF, LO, TCO och flera andra kooperativa organisationer ett konsumentforum, KFs konsumentpolitiska råd. Det håller seminarier ett par gånger om året. Utredningen kunde därför hänvisa till denna utveckling för att rättfärdiga bristen på ökade statliga anslag för detta syfte. I andra avseenden var decentralisering nyckelordet i utredningens förslag. Flera nya organisationer och några som tidigare var engagerade har svarat positivt på dessa förslag genom att engagera vissa av sina valda förtroendemän i konsumentrådgivningsaktiviteter på lokal och/eller regional nivå. Vissa har startat eller planerat kurser för att utbilda konsumentombudsmän på lokal eller regional nivå, medan andra är i färd med att utveckla sin egen konsumentpolitik och sina egna konsumentläromedel och åter andra har påbörjat projekt för ekonomisk rådgivning bland medlemmarna. Kurserna för konsumentombudsmän omfattar nu t ex de lokala fackliga organisationerna i flera kommuner och Pensionärernas riksorganisations (PRO) organisationer i Stockholm och Malmö. Konsumentombudsmännen förväntas sedan leda studiecirkelar i ämnen som har att göra med konsumentintressena. Stockholmssektionen av Husmodersförbundet har utvecklat ett konsumentprogram och planerar att börja med egna kurser i konsumentekonomi, konsumentlagstiftning osv. Verdandi, en organisation till hjälp för alkoholister, har nyss som ett pilotprojekt börjat ge ekonomisk rådgivning åt sina medlemmar i åtta distrikt.

Både Konsumentverket (KoV) och de kommunala konsumentmyndigheterna har uppmuntrat sådana aktiviteter från dessa icke-

statliga organisationers sida. KoV framhävde folkrörelsernas roll genom att sätta av medel åt dem i sin budget för 1986-87 och genom att ta upp sådana aktiviteter på sin prioriterade lista. Detta budgetår anslag verket 200 000 skr för sådana ändamål ur en budget på ca 45 mkr. Centrala och lokala myndigheter har också hjälpt till att planera och genomföra kurser och ibland rent av hjälpt till att finansiera detta förnyade intresse för konsumentfrågor på lokal och/eller regional nivå. Detta passar naturligtvis mycket bra in i utredningens förslag att decentralisera ansvaret för konsumentpolitiken. Fast inga extra medel har ställts till förfogande för kommunerna för att de ska kunna förbättra sin konsumentrådgivning, kan samarbetet mellan myndigheterna och de icke-statliga organisationerna på lokal nivå göra de kommunala ansträngningarna effektivare genom att utvidga deras räckvidd långt bortom de lokala myndighetsföreträdarnas räckvidd.

En "oberoende konsumentrörelse" med ca 500 individuella medlemmar på ett dussin eller flera lokaliteter har hållit på att bildas under de senaste två åren. Varje lokal konsumentsammanslutning kallas en "konsumentgrupp". En nationell topporganisation – Oberoende konsumenters forum – håller på att ta form. Men att bygga en ny organisation från ingenting och att etablera en topporganisation visar sig vara ett svårare och mera krävande arbete än initiativtagarna hade insett – vilket bekräftar Olsons uppfattning (se ovan). Vissa konflikter har också uppstått när det gäller finansiering, bemanning, kontroll, styrelse, officiellt erkännande och metoder. Efter en osäker början har organisationen nu inlett ett nätverksliknande samarbete med åtskilliga alternativ- och miljörörelser och kan kanske få det stöd som är nödvändigt för att både etablera sig på nationell nivå och utvidga sina aktiviteter på lokal nivå. Men organisationens finansiella situation är mycket osäker, så det är nog ännu för tidigt att säga att Sverige slutligen har fått sin egen "oberoende konsumentrörelse".

Konsumentverket (KoV) fäster avsevärd vikt vid att engagera alternativrörelser och miljögrupper i konsumentfrågor och konsumentpolitik. Verket välkomnar därför Oberoende konsumenters forum. Men det är fortfarande en öppen fråga om motverkande kraft kan utvinnas ur fragmenterade och icke samordnade organisatoriska försök som dessa och om den i så fall kan vidmakthållas. Det förefaller snarare vara så att det finns vissa inbyggda motsättningar mellan attityden för en motverkande kraft och försöken att engagera olika heterogena grupper. Dessa problem kanske skulle kunna mildras om man skapade ett nationellt konsumentnätverk med ett toppforum.

5 Förhandlingar mellan konsumenter och producenter i en förhandlings-ekonomi

Förhandlingar mellan konsumenter och producenter kan anta olika former och påverka olika slags näringslivsbeslut. Flera av dessa former kommer att diskuteras i samband med vissa officiella konsumentmyndigheters agerande. Deras agerande och deras plikter bygger i varierande utsträckning på konsumenternas inblandning i sådana förhandlingar. Dessa förhandlingar spänner från produktutveckling och produktionsmängd till försäljning och marknadsföring, men innefattar ofta prissättning och ibland rent av investeringar.

Hemmens forskningsinstitut (HFI) företer ett exempel på förhandlingar genom konsultationer mellan konsumenter och producenter som koncentreras på produktutveckling. Detta illustrerar väl Hirschmans idéer om protest som ett komplement till sorti, då marknads-signalerna ger för lite information för sådana beslut. Det är emellertid värt att minnas att konsumenternas position då var mycket starkare än normalt är fallet i marknadsekonomier, eftersom producenterna hade ett skriande behov av att öka på prissignalerna med konsumenternas röster. Så under andra världskriget och det decennium som sedan följde, välkomnade den svenska industrin möjligheten att föra dialog och under HFIs beskydd institutionalisera sina relationer med konsumenternas talesmän. Krigstidens knapphet och ransonering begränsade skarpt industrins möjligheter att forska fram och utveckla nya konsumentprodukter och att marknadsföra dem. Många företag hade åderlåtna maskinparker som behövde fyllas på eller förnyas efter krigsslutet.

HFIs projektgrupper etablerades med syftet att utveckla produktprototyper, verktyg och maskiner för alla slags hushållsarbete; det kunde röra sig om allt från diskbänkar i rostfritt stål och diskborstar via mattpiskor och köksknivar till konsumentstandarder för nya produkter som tvättmaskiner, dammsugare och diskmaskiner. Industrin samarbetade i varje projektgrupp med konsumenterna i att välja de bästa inslagen i olika utformningar. De försökte få fram prototyper som hade alla de bra inslagen i de olika utformningarna och få bort de sämsta eller åtminstone de svaga punkterna i dessa. På detta sätt kunde industrin få fram en ideal prototyp utan åratals kostsam forskning och utveckling och på så sätt få en relativ fördel framför sina konkurrenter i det krigsdrabbade Europa eller i USA. Svenska till-

verkare av konsumentprodukter var alltså starkt beroende av institutionaliserade konsumentinsatser för att snabbt kunna omorientera sin produktionskapacitet under decenniet efter kriget.

Sådana projekt kunde också fördröja införandet av nya tekniker och hushållsmaskiner, t ex tvättmaskiner, diskmaskiner, till dess konsumentstandarder för sådana nya produkter hade utvecklats. Men när de väl hade utvecklats och godkänts av HFI, kunde den svenska industrin dra fördel av rikare information till avsevärt lägre kostnader än marknaden ensam kunde tillhandahålla. Därför fick företag som Electrolux ett relativt försprång framför sina konkurrenter i andra länder på så väsentliga områden som tvättmaskiner, dammsugare, kylskåp. I en rad fall uppvägdes producenternas kortsiktiga intressen av att introducera nya produkter av deras långsiktiga intressen av att utveckla standardiserade lösningar med hög kvalitet och driftsäkerhet. Förhandlingarna mellan konsumenter och producenter resulterade ofta i bättre långsiktiga lösningar för båda kategorier. Därför är det inte förvånande att Electrolux har kunnat använda sina relativa fördelar, som företaget har vunnit genom förhandlingar med konsumenterna, för att bli Europas ledande vitvaruproducent.

Konsumentdelegationen kan också illustrera en annan valplats på ett annat område för förhandlingar mellan producenter och konsumenter. Vid Statens jordbruksnämnd (SJN) fanns från 1950 ett rådgivande organ sammansatt av representanter för producenter, konsumenter och handel. Jordbruksintressena bildade snabbt sin egen grupp inom detta organ, och producentkooperationen tog på sig rollen som talesman för jordbruksintressena. Efter ett decennium insåg tjänstemännen på jordbruksdepartementet att konsumenternas ställning skulle förbättras om man skapade en motpart som representerade sådana intressen. Konsumentdelegationen inrättades genom lagstiftning år 1963 som ett rådgivande organ till SJN med rätt att ständigt delta i överläggningarna mellan SJN och Lantbrukarnas förhandlingsdelegation.⁵⁷ Producentkooperationen innefattar de senare, medan Konsumentdelegationen består av organiserade representanter för både konsumenter och handelsintressen besläktade med både grosshandel och detaljhandel inom livsmedel.

”Överläggningarna” mellan Konsumentdelegationen och Lantbrukarnas förhandlingsdelegation är egentligen riktiga förhandlingar; dessa äger numera rum två gånger om året och avser priserna på mjölk, smör, ost, kött, spannmål osv, lika väl som total produktionsnivå. Sådana förhandlingar omfattar alla de produkter som reg-

leras i den svenska jordbrukspolitiken, dvs ca 60 procent av alla svenska livsmedel. Förhandlingarna avgör de detaljpriser de individuella konsumenterna ska betala i affärerna.

Normalt resulterar dessa förhandlingar i en kompromiss mellan parterna som sedan tas upp av SJN och blir nämndens förslag till regeringen. Regeringen framför detta förslag med små eller inga förändringar till riksdagen som förslag till lag om jordbruksprisreglering. Den svenska riksdagen antar vanligen förslaget till lag utan att ändra någonting, fast det förr ibland debatterades lite grand, förståeligt nog när den röd-gröna regeringskoalitionen bröts upp 1957. 1966 blev jordbrukspriserna en valfråga,⁵⁸ men under de 25 år som hade gått sedan dessa förhandlingar hade inletts, har de båda delegationerna bara ett fåtal gånger misslyckats med att nå en kompromiss som automatiskt blev lag; det var 1967 och 1969, 1981 och 1988. Men om delegationerna inte kan enas, kan SJN, som är trepartssammansatt, komma med ett eget kompromissförslag. Detta skickas sedan till regeringen och antas av riksdagen. 1967-69 och 1986 ersattes dessa förhandlingar tillfälligt av direkta förhandlingar mellan en särskilt kommitté på jordbruksdepartementet och producentkooperationen.

Den önskade prisnivån nås genom importtullar på jordbruksprodukter som kan konkurrera med den inhemska produktionen och genom en central marknadsreglering som syftar till att få bort prispressande produktionsöverskott. I den första fasen av dessa förhandlingar fastställs det totala ersättningsbeloppet till bönderna, livsmedelsindustrin och handeln. Den andel av denna ersättning som ska komma från prisökningar och statskassan bestäms också i denna första fas. Sedan diskuterar man prisökningar för individuella produkter i en andra fas, på ett sätt som påminner om centraliserade kollektiva förhandlingar mellan parterna på arbetsmarknaden. Man bör observera att matprisförhandlingarna informellt är samordnade i tiden med förhandlingarna på arbetsmarknaden, detta av inkomstpolitiska skäl.

Om vi tar jordbruksprisförhandlingarna 1987 som exempel, kan vi notera att ökningarna från juli 1987 till juni 1988 var 700 mkr, varav 675 mkr togs ut som prisökningar och återstoden kom från statskassan. Denna uppgörelse rymde också en inflationsklausul, där det stod att om produktionskostnaderna inom jordbruket steg mera än två procent mellan januari och september, så skulle automatiskt ytterligare 350 mkr utgå i prisstöd. 439 mkr till, en rest från 1986, lades till prisökningarna i juli 1987.

Ökningarna för individuella produkter, t ex spannmål, vegetabilisk olja, mejeriprodukter, fjäderfä, ägg, kött, regleras i detalj två gånger om året. Särskilda förhandlingar förs om priserna på fisk och fiskprodukter. Dessa förhandlingar avser maximala prisökningar på individuella produkter. Från den 1 juli 1987 steg t ex den vegetabiliska oljan med 0,43 skr litern, konsumentmjölken med 0,27 skr litern, smöret med 1,3 skr kilot, kycklingen med 0,55 skr kilot, oxkött med 1,4 skr kilot.

När prisökningarna har godkänts av riksdagen förs de ut till konsumenterna i detaljledet. De ger också inkomstökningar åt de bönder som producerar rätt produkter. Detta påverkar tydligt böndernas beslut att investera i att förbättra eller utvidga sin produktion av en viss produkt. Dessa halvårsvisa matprisökningar i kombination med livsmedelssubsidier, som infördes under 1970-talet för att motverka konsumenternas klagomål över stigande matpriser, resulterade mot slutet av 1970-talet i överskott av många av jordbrukets basprodukter. Den ökande påfrestningen på statskassan ledde i sin tur, i mitten av 1980-talet, till krav på central marknadsreglering som skulle nedbringa överskotten. Därför knöts ett tvåprissystem för mjölk till de halvårsvisa prisleförhandlingarna, en investeringspaus kombinerades med premier för slakt av unga grisar och kalvar och ett system med premier till bönderna för att de inte skulle producera spannmål. Inom några år har detta överskott förvandlats till balans mellan tillgång och efterfrågan och rent av till en viss knapphet i några fall. Priset för råg ökades faktiskt hastigt år 1988 för att stimulera till ökad produktion och minskad import.

Om vi nu vänder oss till konsumenternas klagomål, så har Allmänna reklamationsnämnden (ARN) inrättats för att undersöka individuella konsumenters klagomål på brister hos varor och tjänster som säljs på den privata marknaden; ARN tar alltså inte upp offentliga nyttigheter och offentliga tjänster. ARN förser konsumenterna med ett praktiskt men icke-juridiskt sätt att få sina klagomål bedömda. ARNs beslut har formen av rekommendationer och de kan inte överklagas. ARN är nu uppdelad på elva produkt- eller tjänsterelaterade sektioner, t ex textil, elektriska produkter, motorer, skor, resor, försäkringar. Varje sektion består av åtta medlemmar, varav hälften är nominerade av näringslivet och hälften av olika konsumentorganisationer eller kommer från Konsumentverket (KoV). Varje sektion har också en juridiskt utbildad ordförande. Rekommendationerna från dessa tvåpartssammansatta, domstolsliknande organ kan antingen gå till den klagandes, dvs konsumentens, favör eller till näringsli-

vets. Vanligen får konsumenterna stöd i hälften av fallen. Om företagen underlåter att följa rekommendationerna från ARN kan konsumenterna föra ärendet vidare inför domstol. Sålunda kan alltså ett lika stort antal konsument- och producentrepresentanter diskutera, ibland förhandla och någon gång rent av rösta om mellan 3 000 och 4 000 fall om året.

Konsumentverket är en annan myndighet som för förhandlingar mellan konsumenter och producenter. Sådana förhandlingar äger rum mellan individuella företag som har brutit mot Marknadsföringslagen eller mot generalklausulen om oskäliga avtalsvillkor i avtalslagen, eller också mellan Konsumentverket och representanterna för en viss bransch för att få fram riktlinjer rörande företags uppträdande när det gäller marknadsföring, produktsäkerhet och produktutformning. Det är detta senare vi ska ta upp här. KoVs styrelse är formellt ansvarig för att ge ut dessa riktlinjer, men till skillnad från i matprisöverläggningarna eller när det gäller konsumenternas klagomål, är konsumentrepresentanter inte med och utvecklar dessa riktlinjer. Det är snarare så att KoV fungerar som ombud för konsumenterna och inleder förhandlingar utan direkt konsumentdeltagande. Ett liknande mönster kommer vi att finna hos Statens pris- och kartellnämnd (SPK).

Den avsiktligt allmänna och vaga texten i Marknadsföringslagen och i klausulen om oskäliga avtalsvillkor kräver specificeringar genom mera detaljerade administrativa anvisningar. Nästan 250 branschspecifika överenskommelser eller riktlinjer har förhandlats fram inom ett stort och varierande fält. KoV kan därför enligt sina instruktioner försöka påverka producenter, distributörer och försäljare att anpassa sitt agerande och sin produktutveckling i överensstämmelse med konsumenternas behov.

Företagen har alltid möjlighet att påverka formuleringarna i dessa riktlinjer genom överläggningar eller förhandlingar mellan relevanta branschassociationer och KoV. Detta är nödvändigt för att uppnå största möjliga efterlevnad, vilket man inte skulle göra utan stöd och godkännande från företagen och deras talesmän. Boddewyn kallar detta för företagens självreglering.⁵⁹ Denna tolkning ökar i trovärdighet om man tänker på att dessa riktlinjer saknar bindande legal status och kan negligeras av företagen, vilket man kan se av handens nyss ensidigt fattade beslut att slopa de 15 år gamla riktlinjerna om att inte placera godis alltför nära utgångskassorna i snabbköp. KoV kan å andra sidan utfärda riktlinjer utan överenskommelse med

branschen i fråga, men för att få branschen i fråga med sig är det sällan KoV använder denna möjlighet. Nyligen gav dock KoV ut riktlinjer rörande detaljerad information om begagnade bilar, sedan verket under utdragna förhandlingar hade misslyckats nå en överenskommelse med branschrepresentanten. Branschens talesman reagerade genom att kontra med branschens egen, synnerligen förenklade informationsmodell. Här framgår alltså att KoV inte har möjlighet att få sina riktlinjer följda om inte företagen och handeln vill samarbeta med verket.

Statens pris- och kartellnämnd (SPK) är också säte för förhandlingar mellan konsumenter och producenter. Men på liknande sätt som KoV fungerar SPK som ombud för konsumenterna, som är representerade i SPKs styrelse men inte direkt inblandade i förhandlingarna med företagen. SPK har till uppgift att följa konsumentprisernas utveckling för att hålla inflationen tillbaka, förhindra karteller mellan företag i samma bransch och förhindra att ett företag köper ett annat, om resultatet blir en monopolliknande situation. Här ska vi hålla oss till SPKs prisbevakning. Sverige har använt lagfästa prisstopp och/eller obligatorisk anmälan i förväg av planerade prishöjningar på ett sporadiskt sätt nästan oavbrutet mellan 1970 och 1988, med år 1986 som enda undantag. Under denna tid fick varje företag som ville öka sina priser antingen informera SPK om sina avsikter eller begära att bli undantagna från prisstoppen och motivera sin begäran med stigande lönekostnader och/eller råvarukostnader. SPK kunde vägra godta de föreslagna prisökningarna eller föreslå mera blygsamma ökningarna. Detta förfarande har skarpt kritiserats i företagarkretsar och nedsättande kallats "en förhandlad ekonomi".⁶⁰ Men 1987, efter ett år utan prisinskränkningar, förhandlade SPK fram en uppgörelse med relevanta näringslivsorganisationer som gick ut på att få bort de ständigt upprepade prisstoppen om branscherna var för sig gick med på att företa låga prisökningar till och med slutet av juni 1988, vilket de gärna gjorde.

Ett annat viktigt forum för direkta förhandlingar mellan producenter och konsumenter, men som inte behandlas här, är de årliga hyresförhandlingarna mellan väl organiserade hyresgäster och hyresvärdar, bland dem de allmännyttiga bostadsstiftelserna. Jämsides med dessa förhandlingar finns det domstolsliknande offentliga organ som ska avgöra tvister mellan hyresgäster och hyresvärdar, dvs hyresdomstolarna. De senare är sammansatta av ett lika antal representanter för båda parter, på ett sätt som påminner om Marknadsdomstolen

eller om Allmänna reklamationsnämnden. De årliga hyresförhandlingarna och hyresdomstolarna behandlas inte i denna studie, men det förhållandet att de finns ger en anvisning om hur omfattande denna typ av förhandlingar är i Sverige.

Åtminstone tre andra myndigheter har ansvar för att hävda konsumenternas intressen och föra förhandlingar med relevanta företagsrepresentanter. De är Bankinspektionen (BI), Försäkringsinspektionen och Socialstyrelsens läkemedelssektion. Men dessas styrelser saknar direkt "konsumentrepresentation" som påminner om dem som hittas på annat håll i den här studien. I stället är de sammansatta av riksdagsledamöter och/eller experter på området. Det är därför de inte behandlas här.

Den svenska staten fortsätter alltså förse organiserade konsumenter och producenter med ett institutionellt forum för deras förhandlingar. Detta gäller inte bara konsumentmyndigheternas styrelser, som har till uppgift att se över en rad olika konsumentskyddslagar, utan också halvårsvisa prisförhandlingar mellan konsumenter och producenter av livsmedel och som ett institutionaliserat sätt att avgöra konflikter mellan konsumenter och företag som gäller klagomål mot varor och tjänster, lika väl som direkta förhandlingar med producenter för branschspecifika normer och priser.

6 Meso-korporatism eller förhandlingsekonomi

Ett färskt exempel från området internationell handel kan fungera som påminnelse om att en förhandlingsekonomi omfattar mycket mera än officiell konsumentpolitik, kollektiva förhandlingar eller jordbrukspolitik. Efter amerikanska och europeiska initiativ föreslog den svenska regeringen "frivilliga begränsningar" i bilimporten från Japan i april 1988; detta skedde efter diskussioner med och påtryckningar från Sveriges egna bilproducenter, dvs Volvo och SAAB.⁶¹ En uppgörelse nåddes sedan under sommaren vilken fryser importen av japanska bilar på 1987 års nivå. Volvos marknadschef anklagade japanerna för att "våldta den svenska marknaden", eftersom de flesta andra marknader nu är begränsade på grund av "frivilliga överenskommelser" med andra länder.⁶² Men han gick inte så långt som till att anklaga de japanska bilproducenterna för dumpning, fast utri-

keshandelsministern hade kommit med en sådan anklagelse. Liknande "frivilliga överenskommelser" styr den svenska importen av kläder och skor från nyligen industrialiserade länder (s k NIC-länder).

Flera kritiker skyndade sig att framhålla att de svenska konsumenterna, eller i det här fallet bilköparna, förlorar på sådana inskränkningar.⁶³ Vidare kan sådana protektionistiska åtgärder i det långa loppet skada ett litet exportorienterat land.⁶⁴ Utrikeshandelsavdelningen på utrikesdepartementet försvarade dessa förhandlingar och framhöll att frihandel (observera i avdelningens mycket speciella definition av begreppet) inte bara är i konsumenternas intresse. Producenterna har också rätt till frihandel och till korrekta konkurrensvillkor. Ingen regering kan bortse från det, enligt utrikeshandelsavdelningen.⁶⁵

Detta exempel kan emellertid illustrera mera än bara ytterligare ett fall av ekonomiska förhandlingar som har relevans för konsumenterna. Det kan också klargöra och avgränsa begreppen korporatism och förhandlingsekonomi. Detta är nödvändigt eftersom en inledande förtjusning över begreppet meso-korporatism har fått många forskare om näringsliv och politik att tro att de har hittat den ideala termen, en term som tillåter dem strukturera och förklara en kategori av företagsbeteende som inte behandlas av neoklassiska ekonomer eller av pluralister. Ett varningens ord är emellertid på sin plats, eftersom en alltför lös definition av meso-korporatism kan leda till en situation där begreppet skapar mera förvirring än klarhet. Vidare kan förekomsten av ett begrepp som redan på ett adekvat sätt strukturerar och förklarar den företeelse som ska utforskas förbli oåtkomligt för vissa forskare på grund av språkhinder. Mycket av det de så ivrigt beskriver som meso-korporatism skulle faktiskt mera rättvisande kunna kallas en förhandlingsekonomi på meso-nivån.

När vi avgränsar dessa båda begrepp, är det väsentligt att skilja mellan de frågor som diskuteras eller de samhälleliga syften och fördelar som hör dit å ena sidan och det slags samhällelig samordning eller institutionell sammanlänkning som hör dit å den andra. Frågorna kan antingen vara ekonomiska, samhälleliga eller politiska. De samhälleliga syftena och fördelarna hör antingen ihop med produktionen av varor och tjänster eller med avgörandet av åsiktsskillnader mellan samhälleliga och/eller politiska grupper om hur dessa varor och tjänster ska fördelas. Detta slags samhälleliga samordning och institutionella sammanlänkingsstrukturer kan sträcka sig från centraliserad planering till marknadskonkurrens; förhandlingar mellan

”parter” hamnar någonstans mellan dessa ytterligheter. De uppvisar varierande grader av institutionella sammanlänkingsstrukturer. Växelmynten för samhällelig samordning är antingen planering, förhandlingar eller konkurrens. Genom att kombinera dessa båda dimensioner kan vi få fram en sexfaldig figur. Här ska vi emellertid rikta vår uppmärksamhet mot de fyra understa rutorna, eftersom de är mest relevanta för vår diskussion och för de distinktioner jag gör.

Typ av samhällelig samordning	Samhällsfråga	
	ekonomisk	social/politisk
Centraliserad planering	<i>Planekonomi</i> statlig planering av hela ekonomin	<i>Totalitarianism</i> partiet styr medborgarna
Samordnade förhandlingar	<i>Förhandlingsekonomi</i> ändra nollsumma eller minussumma till plussumma	<i>Korporatism</i> omfördelning för att lösa konflikter och nå samhällsfred
Marknadskonkurrens	<i>Laissez-faire-ekonomi</i> effektiv resursallokering	<i>Pluralism</i> väljarnas demokratiska kontroll
(Typ av samhällelig fördel)	(Produktion av varor och tjänster)	(Lösning av gruppkonflikter)

I de båda översta rutorna finner vi en planekonomi där den centrala byråkratin planerar hela ekonomin, och ett totalitärt politiskt system, där partiet kontrollerar medborgarna snarare än kontrolleras av dem. Planering verkställd av staten och/eller partiet är det viktigaste växelmyntet i sådana system.

Vår huvuduppgift här är emellertid att skilja mellan begreppen förhandlingsekonomi och korporatism. Vi vill också sätta dem i relation till idéerna om laissez-faire-marknader och pluralism. Förhandlingar fungerar som växelmynt både i en förhandlingsekonomi och i en korporatistisk ekonomi. Men logiken bakom dem är icke desto mindre olika. Logiken i en förhandlingsekonomi är att förvandla en nollsummesituation eller en minussummesituation till en plussum-

mesituation och därmed resultera i en samhälleligt mera varaktig och långsiktig allokering av knappa resurser. Korporatismens logik är att avgöra samhälleliga och politiska konflikter om (om)fördelningen av knappa varor och tjänster i en stor uppsättning politikområden för att vidmakthålla samhällsfreden.

En förhandlingsekonomi kan antingen omfatta tvåparts- eller trepartsförhandlingar, t ex arbetsgivare och anställda; producenter, staten, konsumenterna; hyresgäster och hyresvärdar. Tvåpartsformen kan inskränkas till förhandlingar mellan producenterna och den offentliga byråkratin och behöver inte nödvändigtvis ta med någon annan socialgrupp eller ens dess offentliga ombud. Så kommer det sig att förhandlingar om utrikeshandel, regional investeringspolitik, omstrukturering av krisindustrier, forskning och utveckling i nyckelindustrier osv normalt inskränks till tvåpartsformen av diskussioner som utesluter alla andra samhällsgrupper än producenterna eller industrin och staten. Fastän den sistnämnda representerar allmänintresset, gör den det i allmänhet och inte som en speciell kategori som arbetare, konsumenter eller något annat, utom möjligen som skattebetalare som måste hjälpa till att finansiera de statliga bidrag som hör till.

Korporatism å andra sidan måste innefatta åtminstone två tydliga samhällsgrupper, som delvis har åtskilda eller antagonistiska intressen, för att tala om hur samhälleliga konflikter ska lösas, eftersom alla konflikter omfattar åtminstone två parter, t ex arbetare och ägare, konsumenter och producenter, hyresgäster och hyresvärdar. Korporatismen utesluter alltså alla slags situationer där direkta förhandlingar äger rum mellan en enda samhällsgrupp, vanligen företagare, och staten eller den offentliga byråkratin.

Exemplet ovan om den "frivilliga frysningen" av bilimporten från Japan berörde bara biltillverkare och utrikeshandelsdepartementet, men inte konsumenterna och inte heller något ombud för dem, t ex Konsumentverket. Exemplet tillhör därför klart och tydligt kategorin förhandlingsekonomi, inte korporatism. Om å andra sidan Volvos och SAABs anställda eller deras fackföreningar hade förenat sig med arbetsgivarna i krav på sådana protektionistiska åtgärder, då skulle man ha kunnat se detta som ett prov på lokal korporatism eller mikro-korporatism. På samma sätt kunde aktivt fackföreningsdeltagande i svenska planer för att omstrukturera krisindustrier inom varv, stål, pappersmassa och papper, under det sena 1970-talet, typiskt nog dra in lokala och ibland till och med riksomfattande fackli-

ga organisationer. Detta är alltså ett exempel både på en förhandlingsekonomi och på meso-korporatism. Det borde därför stå klart att medan dessa båda begrepp delar växelmynt, dvs förhandlingar, så är de ändå inte synonyma. Vi har här inte att göra med ett förhållande en till en. En förhandlingsekonomi kan, men behöver inte nödvändigtvis, dra in korporatistiska mönster, medan korporatism kan omfatta frågor av ekonomisk, social och/eller politisk natur.

Andra företeelser som diskuteras i litteraturen om näringsliv och politik som delar växelmyntet förhandlingar, t ex "klientelpluralism", "privat intressestyrning"⁶⁶ eller "meso-korporatism"⁶⁷ kan bara klassas som korporatism eller en förhandlingsekonomi, enligt ovanstående figur, med hänvisning till den direkta närvaron av samhällsgrupper utöver näringslivet.

De båda nedersta rutorna i denna figur skiljer mellan laissez-faire-marknader och pluralism. Logiken i en laissez-faire-marknad är att åstadkomma effektiv resursallokering, medan logiken i pluralismen är att åstadkomma demokratisk kontroll. I båda fallen innefattar konkurrensen växelvalutan mellan de agerande, antingen dessa är individer, företag, sociala grupper eller politiska partier. Både produktionen av varor och tjänster och avgörandet av åsiktsskillnader mellan olika grupper antas dra fördel av konkurrens.

De flesta samhällen uppvisar en blandning av dessa styrande principer för samhällelig samordning. Det är få samhällen som styrs efter enbart förhandlingsprinciper eller enbart marknadskonkurrens, i de flesta tillämpas olika kombinationer av bådadera. Planekonomier, som till nyligen har varit ett undantag från detta, har börjat experimentera med alternativ som innefattar prissignaler, decentraliserat beslutsfattande, kooperativ osv. I de flesta andra samhällen är det dock möjligt att i större eller mindre utsträckning hitta båda de andra styrande principerna samtidigt.

Vissa sektorer av ekonomin eller segment av politiken uppvisar tydligare tendenser till förhandlingar, medan andra bättre illustrerar marknadskonkurrensen. Jordbruket är en typisk sektor av ekonomin lika väl som ett segment av politiken som uppvisar ett tydligt exempel på förhandlingar, fast marknadsmekanismerna aldrig är helt satta ur spel. Handeln är en sektor av ekonomin som i första hand är underkastad marknadskonkurrens, men i de flesta länder är förhandlingar aldrig helt frånvarande. Förhandlingar kan alltså uppfattas som ett alternativ och ett komplement till marknadskonkurrens på mikro-, meso- och makronivåerna. De behöver inte ses som varandra uteslutande begrepp, utom kanske i ideologiskt avseende.

Vissa branscher av ekonomin kan alltså normalt operera enligt marknadskonkurrensens principer, utom i en inledande fas och i krissituationer. Begreppen uppgående och nedgående industrier betecknar situationer då konkurrerande företag eller hela branscher plötsligt vänder sig till staten för assistans och finansiell hjälp. Detta kan ske företag för företag eller innefatta kollektivt agerande av hela branschen. När väl de initiala investeringarna är gjorda eller de omstruktureringsproblem har lösts som måste lösas, återvänder företagen gärna till en mera konkurrensbetonad marknadssituation. Vi kan därför räkna med att hitta exempel på växlingar i tiden mellan de kategorier jag har använt här.

Vi kan också räkna med att hitta skillnader mellan länder när vi jämför samma bransch. Jordbrukspolitiken i de nordiska länderna visar ett tydligt alternativ när vi diskuterar dessa kategorier. I Norge har matprisförhandlingarna ända sedan slutet av andra världskriget varit tvåpartsförhandlingar, dvs de har bara omfattat representanter för jordbrukarna och jordbruksdepartementet, inte för konsumenterna. I Sverige, däremot, har konsumenterna också varit representerade.⁶⁸ Det norska fallet är ett enkelt fall av förhandlingsekonomi, medan det svenska fallet visar en förhandlingsekonomi med tydliga korporatistiska drag. Och eftersom det senare landet institutionaliserar omfördelningsaspekter, bör det inte komma som någon överraskning att de politiska konflikterna har varit flera i Sverige än i Norge, konflikter som har rört ratificerandet av jordbruksprisöverenskommelserna av riksdagen resp. stortinget.⁶⁹ Fast sådana konflikter är mycket begränsade i Sverige, finner man ändå att konflikterna har varit tydliga i själva förhandlingsprocessen i Norge, snarare än i ratificeringsprocessen.⁷⁰

7 Sammanfattning och slutsatser

Den här uppsatsen utforskar relationerna mellan marknader, politik och icke-statliga organisationer i svensk konsumentpolitik. Den visar att konsumentpolitik inte uteslutande hör till det allmännas område och inte heller helt enkelt överlämnas åt marknadens nycker. Det är snarare så att dess särart delvis beror på att icke-statliga organisationer har deltagit i förhandlingar mellan konsumenter och producenter i en rad olika sammanhang. Det finns ingen enda, allsmäktig myndighet som fungerar som vakthund för konsumentpolitiken. I

stället är det ett antal myndigheter som tillhandahåller ett forum för "organiserade konsumenter" och producenter att träffas på korporatistiskt sätt och föra förhandlingar om produktförnyelse, konsumentskydd, gottgörelser mot konsumenter och rent av om prisnivåer. En unik kombination av historiska, politiska, ekonomiska och organisatoriska faktorer har gjort detta möjligt. Viktigast har dock regeringens aktiva roll varit. Liksom när det gäller utvecklingen på andra fält, social service⁷¹, ekonomisk politik⁷² och arbetsmarknadspolitik⁷³, har konsumentpolitiken vittnat om ett aktivistiskt förhållnings-sätt under socialdemokratiskt styre snarare än om en passiv "vänta och se"-attityd. Regeringen har aktivt försökt skapa en motverkande kraft till förmån för konsumenterna för att underlätta och utvidga förhandlingarna mellan konsumenter och producenter.

Paritet eller styrkebalans i intressegruppsrepresentationen hittar man både på traditionella sektorer, där de motstridiga intressena artikuleras genom klart avgränsade organisationer, och på mindre klart avgränsade sektorer. Myndigheter som har ansvar för att genomföra arbetsmarknadspolitik eller arbetsmiljölagstiftning hör till de klassiska områden där arbetarnas och arbetsgivarnas motstridiga intressen är organiserade i fackförbund och arbetsgivarorganisationer. Men till och med på sådana områden som jordbrukspolitik (matkostnader) eller konsumentpolitik, där en av de parter (konsumenterna) som står mot varandra står inför väl kända svårigheter att organisera sig, tyder materialet på en politik som främjar numerär jämställdhet eller styrkebalans i sammansättningen av styrelser för relevanta myndigheter. I fallet konsumentpolitik har man följt ett korporatistiskt mönster att få med de fackliga organisationerna och konsumentkooperationen för att fylla luckorna. Den numerära jämställdheten får man alltså genom att indirekt matcha producenternas och konsumenternas intressen⁷⁴

Detta material tyder på att uppnåendet av numerär jämställdhet eller styrkebalans i intressegruppsrepresentationen är en norm bakom treparts-konstellationen eller den korporatistiska konstellationen i svenska myndighetsstyrelser. I sin helhet visar den svenska politiska processen många exempel på numerär jämställdhet eller balanserad representation för intressegrupper. Detta tydliga treparts-mönster kan därför inte tillskrivas en enskild sektors eller ett enskilt politikområdes motiv. Därför förefaller det inte realistiskt att anta att syftet med numerär jämställdhet är att få fram en "gisslan"-effekt på ett område (t ex arbetsmiljöns reglering) för att därigenom anpassa och mildra

motstridiga intressen, medan man får fram en "balanserande" effekt i syfte att understryka och skärpa en intressekonflikt på en annan sektor eller ett annat område (t ex inom konsumentpolitiken).

Olika politiska grupperings beroende av varandra markeras alltså ytterligare om konsumentpolitiken tas med i en jämförelse över typer av politik och typer av politiska valplatser i olika länder, eftersom konsumentpolitiken tenderar att följa det övergripande mönstret i olika länders politiska processer. Så kommer det sig att socialdemokraternas preferens först för protest snarare än sorti, sedan för att etablera en motverkande kraft genom kollektivt agerande och integrerad medverkan i den politiska processen i det stora hela svarar mot mönster som man hittar på annat håll i Sverige, t ex inom social service, ekonomisk politik, arbetsmarknadspolitik, förhållandena på arbetsmarknaden. Men till skillnad mot på dessa områden, där parterna (dvs arbete och kapital) är väl organiserade, finner regeringen det hela tiden nödvändigt att bevaka och intervensera till förmån för konsumenterna, på grund av dessas brist på makt på marknaden eller i förhandlingar under rådande oligopolistiska och monopolistiska förhållanden. Genom sin intervention försöker staten stötta konsumenternas organisatoriska ansträngningar och etablera någon motkraft gentemot de väl organiserade och synnerligen koncentrerade producenterna, grosshandlarna och detaljhandlarna. Men detta kräver uthålligt arbete, vilket inte alltid blir av eftersom konsumentpolitiken är så godtycklig och eftersom väl organiserade konsumentgrupper saknas. Politiskt glapprum, brist på talesmän som håller kvar sådana frågor på den allmänna dagordningen och förändringar av politiska mål förknippade med olika regeringar visar det största dilemmat med detta sätt att närma sig problemen. Icke desto mindre tycks det fortfarande sannolikt att en sådan näst bästa lösning är bättre än ingenting alls, särskilt när ingenting alls innebär en kapitulation inför otyglade marknadskrafter.

Förhandlingar mellan konsumenter och producenter äger rum i många olika inramningar och omfattar en rad beslut som påverkar näringslivet och näringslivets aktiviteter. Här har flera områden och valplatser för dessa förhandlingar diskuterats för att illustrera svensk konsumentpolitik. Många andra skulle kunna läggas till listan innan den skulle bli fullständig. Faktum är att på grund av att man inte har erkänt den teoretiska betydelsen av förhandlingar i små avancerade industriländer, så har föga uppmärksamhet hittills ägnats detta viktiga ämne. Kollektivförhandlingar har visserligen sin egen skola, dvs

förhållandena på arbetsmarknaden, som är nära knuten till sociologin. Men denna företeelse är i det stora hela möjlig att deskriptivt analysera och att granskas utan att ställas i relation till andra typer av ekonomiska förhandlingar i marknadsekonomier. Varken ekonomer, statsvetare eller sociologer har ägnat särskilt mycken systematisk och teoretisk uppmärksamhet åt sådana förhandlingar. Så i mångt och mycket har deras betydelse för ekonomiskt och politiskt beslutsfattande negligerats.

Ett undantag är Hirschman, som noterar att det inte finns något utrymme för förhandlingar, överläggningar eller ömsesidig anpassning när perfekt konkurrens råder.⁷⁵ De olika parterna bakom ett avtal behöver inte ha återkommande eller varaktiga relationer; köpare och säljare ska snarare förbli anonyma. Men trots de många och viktiga avstegen från den ideala konkurrensmodellen har ekonomerna bara fördömt eller bagatelliserat sådana beteenden, klagar Hirschman.⁷⁶ Det förefaller enklare att definiera bort sådana i teorin oförutsedda beteenden som främmande faktorer eller som avvikelser som knappt är värda att uppmärksamma och ännu mindre att systematiskt utforska. Och ändå är dessa förhandlingar mycket omfattande, vilket den svenska konsumentpolitiken vittnar om. Den påfallande verkligheten av deras förekomst är ingen hägring som man bara kan ignorera eller definiera bort med hjälp av överdrivet restriktiva ämnesskygglappar. Begreppet förhandlingsekonomi ger ett tillräckligt brett perspektiv för att man ska kunna överträda dessa snäva akademiska gränser. Förhoppningsvis ger begreppet förhandlingsekonomi den nödvändiga teoretiska skjutsen framåt för att forskare ska erkänna vikten av och uppmuntra teoretisk analys av förhandlingar i samhället och av tvåparts- och trepartsförhandlingar.

Beror sådana förhandlingar på väl organiserade och synnerligen centraliserade beslutscentra i staten, organisationerna och företagen? Syftar begreppet förhandlingsekonomi främst på makro- och mesoföreteelser eller är det något som man också hittar på de lokala nivåerna och på mikro-nivåerna? Den internationella diskussionen om neokorporatism visar en växande medvetenhet om meso- och mikro-nivåerna⁷⁷ men har ännu inte kunnat skilja mellan dem och en förhandlingsekonomi.⁷⁸ Det finns ingen information tillgänglig om försöket att decentralisera svensk konsumentpolitik, så därför är det för tidigt att ta fram material från lokala förhandlingar. Konsumentutredningen föreslog att man skulle inrätta lokala reklamationsnämnder. Detta förslag välkomnades av handeln men bekämpades

av industrin; deras uppfattningar återspeglar deras organisatoriska styrkor och svagheter. Förslaget kom aldrig upp i riksdagen. Och inga andra fora för lokala förhandlingar har ännu bildats. Vissa fragmentariska uppgifter visar dock en viss första entusiasm för att decentralisera den svenska modellen för konsumentinflytande. Men om denna första entusiasm håller i sig och kan utvidgas till ett stöd för hela modellen återstår att se.

De båda begreppen förhandlingsekonomi och generaliserat politiskt utbyte betonar vikten av samförstånd och kompromisser för beslutsfattande snarare än konflikter och konkurrens. De betonar också vikten av upprepat interagerande mellan parterna i förhandlingar, även om dessa har konkurrerande eller antagonistiska intressen. Hirschmans diskussion om protest som ett komplement till sorti visar vissa likheter med Marins reflexioner om generaliserat politiskt utbyte. Fördelarna med att åstadkomma samförstånd genom dialog tillfaller inte bara just dem som deltar i en speciell förhandlingssituation utan också andra förhandlare och ekonomin och det politiska systemet som helhet.

Pizzorno hävdar att den information man får fram genom förhandlingar skulle kunna ersätta priserna som medel för beslutsfattande.⁷⁹ Men protest uppfattas både som ett alternativ och ett komplement till sorti.⁸⁰ Endast om konsumenterna kan artikulera sig på ett konsekvent sätt och förstärka sina uppfattningar och önskemål kan producenterna komplettera marknadssignalerna med den kvalificerade och rika information protesterna kan ge. Producenterna måste därför erkänna behovet av och fördelarna med protest som komplement till sorti. En dialog mellan konsumenter och producenter är emellertid bara möjlig där den institutionella infrastrukturen existerar, eftersom marknaden ensam inte tillhandahåller några dialogmöjligheter. Producenterna måste med andra ord vara villiga att erkänna dessa institutioner som legitima och att lyssna på det budskap de för fram. Visst finns det de som gör det, men andra uppfattar världen i svart och vitt eller längtar tillbaka till enklare tider, då marknaden var otyglad och dess suveränitet aldrig ifrågasattes. En sådan attityd riskerar att kväva protesten och slösa bort dess välgörande effekter.

Marknadsforskning och rent av marknadsföring visar behovet att komplettera prissignalerna med mera avancerad information. Mycket skulle kunna vinnas på en institutionaliserad dialog mellan producenter och konsumenter. Många svenska företagare visar sig tydligt medvetna om fördelarna med en sådan dialog med sina kunder

och har vidtagit vissa åtgärder för att få mera fullständig och rikare information från dem. Men de kanske inte alltid så snabbt inser vilka institutionella krav som måste uppfyllas för att de löpande ska få tillgång till sådan information. De visar alltså både en vilja att hjälpa till och finansiera små "oberoende" konsumentrörelser och en synnerligen kritisk attityd till de institutioner som finns. Men näringslivsfinansierade konsumentorganisationer skulle löpa risken att uppfattas som "husbondens röst" snarare än som konsumenternas sanna röst. Även om en knähund ibland kan tyckas vara att föredra, så är det ändå bara en vakhund som kan föra fram det sanna budskapet och varna för outhärdliga produkter och förhållanden.

En mera allmän utmaning mot syftet att förse konsumenterna med en protest i konsumentpolitiken genom att hjälpa dem gå samman i en motverkande kraft är den växande politiska olusten i Sverige. I takt med att Sverige rör sig längre bort från kompromissernas och samförståndets politik och närmare en neo-konkurrens- eller icke-kompromiss epok, kommer den växande politiska krisen beträffande reglerna för samhälleligt och ekonomiskt förhandlande in i ett avgörande stadium. För närvarande är en sväng tapp för detta överläggande institutionen med intresseorganisationernas utseende av representanter i ämbetsverkens styrelser, lekmannarepresentation, som det kallas i Sverige. De båda viktigaste topporganisationerna inom näringslivet, Svenska Arbetsgivareföreningen (SAF) och Sveriges Industriförbund (SI), har nu öppet ifrågasatt denna institution och föreslagit att det privata näringslivet inte längre formellt ska delta i arbetet med att föra ut politiken och därför inte heller nominera lekmannarepresentanter till sådana styrelser. Handelsns företagargorganisationer är emot denna förändring, och det är de fackliga organisationerna också.

Arbetsgivarna och industrins organisationer med deras väl utvecklade lobbyaktiviteter och deras opinionsbildningskampanjer har ständigt öppna informella inflytandekanaler.⁸¹ Det förefaller sannolikt att moderata samlingspartiet (m) ska förena sig med folkpartiet (fp) och fördöma institutionen med lekmannarepresentation som "korporativism". Om det privata näringslivet till sist bojkottar de officiella kanalerna, skulle det sedan bli svårt att vidmakthålla organisationernas integrerade medverkan på de flesta av politikens områden. Om man raserar de officiella kanalerna, skulle detta effektivt göra slut på nominerandet av officiella konsumentrepresentanter i konsumentmyndigheternas trepartsammansatta styrelser. Detta i sin

tur skulle innebära att de aktiva försöken att etablera en motverkande kraft genom sådan representation *de facto* upphörde. Men det skulle kunna lämna förhandlingarna mellan konsumenter och producenter intakta i andra fora.

En andra, mera allmän utmaning kommer från Europeiska Gemenskaperna (EG), som till 1991 kräver total harmonisering av alla lagar som styr handeln. Detta omfattar förstås också de lagar som ska skydda konsumenterna. Ett EFTA-land som Sverige förväntas företa långtgående anpassningar, även om landet stannar utanför EG. Men graden av anpassning förblir en öppen fråga, en fråga som kan bli föremål för förhandlingar. Huruvida anpassningen kommer att ske efter minsta gemensamma nämnare eller på något plan därovanför är fortfarande okänt. Hur som helst kan Sverige komma att få anpassa sina lagar om konsumentskydd, marknadsföring, avtalsvillkor osv till en nivå betydligt under sin nuvarande.

Vad händer med myndigheter som Konsumentverket, Statens pris- och kartellnämnd (numera Statens pris- och konkurrensverk), Statens livsmedelsverk, som övervakar svensk lagstiftning på respektive områden? Kommer de att fråntas mycket av sina anslag och sin makt eller kanske rent av att läggas ner i anpassningens namn? Och om så sker, vad blir då kvar av den svenska modellen av indirekt konsumentrepresentation genom nominering av lekmanrepresentanter i lika antal som producentrepresentanter? Så anpassning är också något som skulle kunna göra slut på den motverkande kraften i svensk konsumentpolitik.

Översättning: Leif Duprez

8 Appendix

Tabell 1 "Konsumentrepresentanter" och andra representanter i styrelserna för konsumentmyndigheterna år 1985

Organisation/myndighet representerad	Handelsdep			Jordbruksdep			Totalt
	SPK*	MD*	KoV	JN	KD	SLV	
<i>Politiska och allmänna representanter</i>							
generaldirektör/ordförande	1	1	1	1	1	1	6
riksdagsledamot	1	-	2	(1)	2	2	7
andra myndigheter	1	1+1	1	-	1	2	7
<i>Konsumentrepresentanter</i>							
LO	1	1	1	1	2	1	7
TCO	1	1	1	-	1	-	4
SACO-SR	-	-	-	-	1	-	1
KF	1	1	1	1	1	1	6
<i>Producentrepresentanter</i>							
LRF	-	-	-	2**	-	1	3
SI***	1	1	1	-	1	1	5
SGF***	1	1	-	1	-	-	3
Köpmannaförbundet	1	1	1	-	1	1	5
Kommunförbundet	-	-	1	-	-	-	1
Summa	9	9	10	6	11	10	55

Källa: Instruktionsbrev för de olika myndigheterna

SPK	Statens pris- och kartellnämnd
MD	Marknadsdomstolen
JN	Statens jordbruksnämnd
KD	Jordbruksnämndens konsumentdelegation
SLV	Statens livsmedelsverk
LO	Landsorganisationen
TCO	Tjänstemännens Centralorganisation
SACO/SR	Centralorganisationen SACO/SR
KF	Kooperativa förbundet
LRF	Lantbrukarnas Riksförbund
SI	Sveriges Industriförbund
SGF	Sveriges Grossistförbund

* Instruktionsbrev för dessa båda myndigheter stipulerar att tre ledamöter ska representera "allmänna konsument- och löntagarintressen", medan tre andra ska representera producent- och handelsintressen (SFS 1970-417 för MD, SFS 1973-609 för SPK)

** En av LRFs två representanter är också riksdagsledamot för centerpartiet

*** Antingen centralorganisationen eller en branschorganisation

Tabell 2 *Konsumentrepresentanter och producentrepresentanter 1985 i Allmänna reklamationsnämndens sektioner och de verkställande utskotten i prisregleringsföreningarna för jordbruksprodukter*

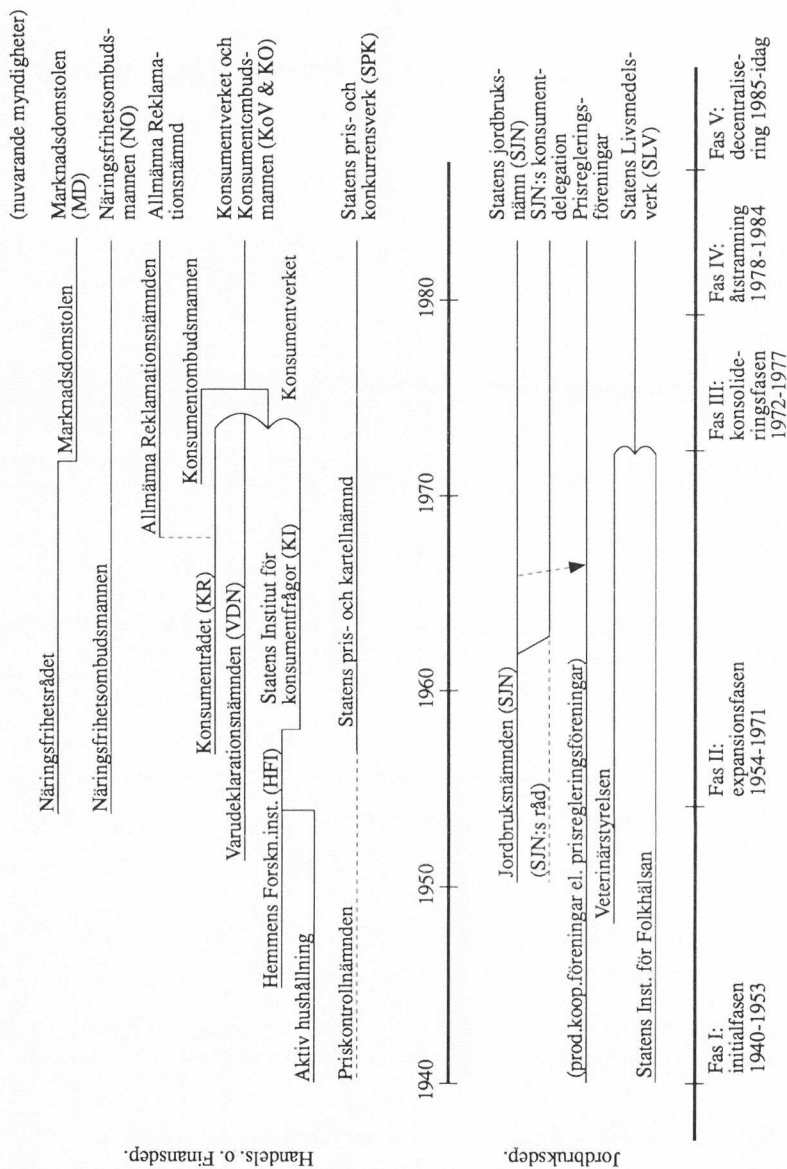
Organisation/ämbetsverk	10 sektioner inom ARN	7 prisregleringsföreningar
Ordförande	10	7
övriga departement*	15	7
<i>Konsumentrepresentanter</i>		
LO	6	3
TCO	5	2
SACO/SR	0	1
riksdagsledamöter	0	2
Gillesförbundet	2	0
Husmodersförbundet	2	0
övriga särskilda organisationer	5	0
Totalt	(20)	(8)
<i>Producentrepresentanter</i>		
KF	3	7
LRF	0	7
LRFs branschorg	0	15
SI	3	5
SGF	3	2
Köpmannaförbundet	5	4
SHIO	3	0
övriga producenter, övrig industri	18	9
Totalt	(35)	(49)
Summa	70	72

Källa: Instruktioner för Allmänna reklamationsnämnden och för prisregleringsföreningarna.

* Anställda i Konsumentverket är representerade i Allmänna reklamationsnämndens styrelse som "konsumentrepresentanter". Regeringen utser tre ledamöter i varje prisregleringsförening (fyra i föreningen för köttprodukter, varav två är konsumentrepresentanter): ordförande, en tjänsteman från Statens jordbruksnämnd och en konsumentrepresentant. Deras styrelser har också tre eller fyra representanter för den producentkooperativa rörelsen och tre eller fyra representanter för handeln och livsmedelsindustrin, däribland en för KF (SFS 1967:95)

Förkortningar: Se tabell 1. SHIO är en sammanslutning för familjeföretag

Diagram 1 *Konsumentpolitiska myndigheters utveckling 1940 till 1987*

Noter

- 1 S. Lane, "The Rationale for Government Intervention in Seller-Consumer Relationships", in *Policy Studies Review*, Vol. 2, No. 3, s 419-428, 1983
- 2 S. Lane, a a
- 3 R. Flickinger, "The Comparative Politics of Agenda Setting: the Emergence of Consumer Protection as a Public Issue in Britain and the USA", *Policy Studies Review*, Vol. 2, No. 3, s 429-444, 1983
- 4 R. Flickinger, a a
- 5 L. Rose, "Consumer Protection and Policy-Making in Norway and the United States", *Western European Politics*, s 421-430, 1981. L. Rose, "Consumer Protection in Scandinavia" in *Public Policy Across Nations, States and Cities*, Wade & Groth (eds.), Greenwich, Conn.: SAO Press, 1984
- 6 W. Korpi, "Social Policy & Distributional Conflict in the Capitalist Democracies", *Western European Politics*, v. 3, 1981
- 7 G. Esping-Andersen & W. Korpi, "Social Policy as Class Politics in Post-War Capitalism: Scandinavia, Austria and Germany", in *Order and Conflict in Contemporary Capitalism*, Goldthorpe (ed.), 1984
- 8 H. Wilensky & L. Turner, *Democratic Corporatism and Policy Linkages*, Berkeley: Institute of International Studies, 1987
- 9 M. Nadel, "Economic Power and Public Policy: the Case of Consumer Protection", in *Politics & Society*, No. 1, s 313-326, 1971
- 10 W. Korpi, a a
- 11 H. Wilensky & L. Turner, a a
- 12 G. Lehbruch, "Liberal Corporatism and Party Government", in *Comparative Political Studies*, Vol. X, s 91-126, 1977; G. Lehbruch, "Concertation and the Structure of Corporatist Networks", i Goldthorpe (ed.), *Order and Conflict in Contemporary Capitalism*, 1984
- 13 B. Neidemann & K.G. Meier, "Theories of Contemporary Corporatism: Static or Dynamic?", s 95-118 i *Trends toward Capitalist Intermediation*, P. Schmitter & G. Lehbruch (eds.), Beverly Hills & London: Sage
- 14 B. Marin, "Austria - the Paradigm Case of Liberal Corporatism?", s 89-125 i W. Grant (ed.), *The Political Economy of Corporatism*, 1985, London: Macmillan
- 15 V. A. Pestoff, "Joint Regulation, Meso-Games and Political Exchange in Swedish Industrial Relations", 1988, kommer i Marin & Pizzorno (eds.), *Generalized Political Exchange*, New York & Berlin: de Gruyter
- 16 V.A. Pestoff, "Exit, Voice and Collective Action in Swedish Consumer Policy", i *Journal of Consumer Policy* Vol. 11, No. 1, s 1-27, 1988
- 17 V.A. Pestoff, a a
- 18 K. Nielsen & O. Pedersen, "Forhandlingsøkonomi. Ideal og historie", i *Nordisk forhandlingsøkonomi: makt på spel*, 1988
- 19 G. Hemes, *Forhandlingsøkonomi og blandingsadministrasjon*, Oslo: Universitetsforlaget, 1978
- 20 B. Marin, "Generalized Political Exchange", Paris & Florens: IPSA Paper & EUIWP, No. 85/190, 1985
- 21 V.A. Pestoff, a a
- 22 B. Marin, "Organizing Interests by Interest Organizations: Associational Prerequisites of Corporatism in Austria", *International Political Science Review*, Vol. 4, No. 2, s 197-216, 1983
- 23 B. Marin, a a, s 209
- 24 B. Marin, a a, s 71

- 25 B. Marin, a a, s 215
- 26 B. Marin, "Austria – the Paradigm Case of Liberal Corporatism?" se not 14
- 27 B. Marin, a a, s 8
- 28 B. Marin, a a
- 29 A. Hirschman, *Exit, Voice and Loyalty*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1970
- 30 A. Hirschman, a a, s 4
- 31 A. Hirschman, a a, s 30
- 32 A. Hirschman, a a, s 33-40
- 33 A. Hirschman, a a, s 40
- 34 M. Olson, *The Logic of Collective Action*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1965 & 1971
- 35 M. Olson, a a
- 36 M. Olson, a a
- 37 J. K. Galbraith, *American Capitalism*, Harmondsworth: Penguin Books, 1952 & 1963
- 38 J.K. Galbraith, a a
- 39 J.K. Galbraith, a a
- 40 J.K. Galbraith, a a, s 125
- 41 J.K. Galbraith, a a, s 128
- 42 J.K. Galbraith, a a, s 140
- 43 J.K. Galbraith, a a, s 140
- 44 V.A. Pestoff, "Exit, Voice and Collective Action in Swedish Consumer Policy", se not 16
- 45 G. Heckscher, *Staten och organisationerna*, Stockholm: KFs Förlag, 1946 & 1951
- 46 G. Heckscher, a a
- 47 V.A. Pestoff, "The Swedish Organizational Community and its Participation in Public Policy-Making", AASBI RR No. 6, Stockholm: Dept of Political Sciences, 1984
- 48 V.A. Pestoff, a a
- 49 V.A. Pestoff, a a
- 50 M. Olson, *The Logic of Collective Action*, se not 34. J.K. Galbraith, *American Capitalism*, se not 37. P. Schmitter, "Democratic Theory and Neo-Corporatist Practice", Florence: European University Institute, W.P. No. 74, 1984. V.A. Pestoff, *Konsumentinflytande och konsumentorganisering – den svenska modellen*, DsFi 1984:16, Stockholm: Finansdepartementet
- 51 G. Heckscher, a a
- 52 S. Burenstam Linder, *Dagens Nyheter*, 1981-03-12
- 53 V.A. Pestoff, a a, se not 50
- 54 V.A. Pestoff, a a, se not 50
- 55 V.A. Pestoff, a a, se not 50
- 56 SOU 1985: 32: *Hushållning för välfärd. Den framtida konsumentpolitikens inriktning*, Stockholm: Finansdepartementet
- 57 N. Elvander, *Intresseorganisationerna i dagens Sverige*, Lund: Gleerups, 1969, 2 uppl
- 58 N. Elvander, a a
- 59 J.J. Boddewyn, "The Swedish Consumer Ombudsman System and Advertising Self-Regulation", i *Journal of Consumer Affairs*, Vol. 19, No. 1, s 140-162, 1985
- 60 L. Jonung, *Prisregleringen, företagen och förhandlingsekonomin*, Stockholm: SNS, 1984
- 61 *Dagens Nyheter* 1988-08-02

- 62 *Dagens Nyheter* 1988-08-02
 63 *Dagens Nyheter* 1988-08-02, 03
 64 *Dagens Nyheter* 1988-08-04
 65 *Dagens Nyheter* 1988-08-04
 66 W. Streeck & P. Schmitter, *Private Interest Government*, London: Sage, 1984
 67 A. Cawson, *Organizational Interests and the State: Studies in Meso Corporatism*, London: Sage, 1985
 68 A. Steen, *Lantbruket, staten og sosialdemokratene*, Oslo: Universitetsforlaget, 1988
 69 A. Steen, a a
 70 A. Steen, a a
 71 G. Esping-Andersen & W. Korpi, a a, se not 7
 72 B. Bosworth & A. Rilin, *The Swedish Economy*, Washington, DC: The Brookings Institute, 1986
 73 H. Wilensky & L. Turner, *Democratic Corporatism and Policy Linkages*, Berkeley: Institute of International Studies, 1987
 74 V.A. Pestoff, "Exit, Voice and Collective Action in Swedish Consumer Politics", se not 16
 75 A. Hirschman, "Rival Interpretation of Market Society: Civilizing, Destructive or Feeble?", i *Journal of Economic Literature*, Vol. XX, s 1463-1484, 1982
 76 A. Hirschman, a a
 77 A. Cawson, a a
 78 V.A. Pestoff, "Joint Regulation, Meso-Games and Political Exchange in Swedish Industrial Relations", se not 15
 79 A. Pizzomo, "Interests and Parties in Pluralism", i *Organizing Interests in Western Europe*, Berger, S (ed.), Cambridge, London & New York: Cambridge University Press, 1981
 80 A. Hirschman, *Exit, Voice and Loyalty*, se not 29
 81 V. A. Pestoff, "Har folkrörelserna råd att hänga med?", *Arbetet* 1987-04-29

Referenser

- Arbetet*, 1987-04-29: "Har folkrörelserna råd att hänga med?" (V. Pestoff)
 Boddewyn, J. J. (1985) "The Swedish Consumer Ombudsman System and Advertising Self-Regulation" i *Journal of Consumer Affairs* v. 19 no. 1 pp 140-162
 Bosworth, B. & A. Rivlin (1986) *The Swedish Economy* Washington DC: The Brookings Institute
 Cawson, A. (1985) *Organizational Interests and the State: Studies in Meso Corporatism* London: Sage
 Childs, M. (1936) *The Politics of Compromise: Sweden – the Middle Way*
 Commission of the European Communities (1985) *Completing the Internal Market* Bruxelles: COM(85) 310 final
 Crouch, C. (1986) "Sharing Public Spaces: States and Organized Interests in Western Europe", kap. 7 i *States in History*, J. A. Hall (ed.) Oxford: Blackwell
Dagens Nyheter, 1981-03-12, 1988-08-02—04
 EEC (1985) *White Paper on the Completion of the Inner Market* Bruxelles: EEC
 Elvander, N. (1969) *Intresseorganisationerna i dagens Sverige* Lund: CWK Gleerups
 Esping-Andersen, G. & W. Korpi (1984) "Social Policy as Class Politics in Post-

- War Capitalism: Scandinavia, Austria and Germany" i *Order and Conflict in Contemporary Capitalism* (Goldthorpe, ed.)
- Flickinger, R. (1983) "The Comparative Politics of Agenda Setting: the Emergence of Consumer Protection as a Public Issue in Britain and the USA" i *Policy Studies Review* v. 2 no. 3 pp 429-444
- Galbraith, J. (1952, 1963) *American Capitalism* Harmondsworth: Penguin Books
- Heckscher, G. (1946, 1951) *Staten och organisationer* Stockholm: KF tryckeri
- Hernes, G. (1978) *Forhandlingsøkonomi og blandningsadministrasjon* Oslo: Universitetsforlaget
- Hirschman, A. (1970) *Exit, Voice and Loyalty* Cambridge, Mass.: Harvard University Press
- Hirschman, A. (1980) *Essays in Trespassing* Cambridge, Mass.: Harvard University Press
- Hirschman, A. (1982) "Rival Interpretations of Market Society: Civilizing, Destructive or Feeble?" i *Journal of Economic Literature* v. XX pp 1462-1484
- Jonung, L. (1984) *Prisregleringen, företagen och förhandlingsekonomin* Stockholm: SNS
- Korpi, W. (1981) "Social Policy & Distributional Conflict in the Capitalist Democracies" i *Western European Politics* v 3
- Lane, S. (1983) "The Rationale for Government Intervention in Seller-Consumer Relationships" i *Policy Studies Review* v. 2 no. 3 pp 419-428
- Lehmbruch, G. (1977) "Liberal Corporatism and Party Government" i *Comparative Political Studies* v. X pp 91-126
- Lehmbruch, G. (1984) "Concertation and the Structure of Corporatist Networks" i Goldthorpe (se ovan)
- Marin, B. (1983) "Organizing Interests by Interest Organizations: Associational Prerequisites of Corporatism in Austria" i *International Political Science Review* v. 4 no. 2 pp 197-216
- Marin, B. (1985) "Generalized Political Exchange" Paris & Florence: IPSA Paper & EUIWP no. 85/190
- Nadel, M. (1971) "Economic Power and Public Policy: the Case of Consumer Protection" i *Politics & Society* no. 1 pp 313-326
- Neidelmann, B. & K. G. Meier (1979) "Theories of Contemporary Corporatism: Static or Dynamic?" i *Trends Toward Capitalist Intermediation*, P. Schmitter & G. Lehmbruch (eds) pp 95-118 Beverly Hills & London: Sage
- Nielsen, K. & O. Pedersen (1989) "Forhandlingsøkonomi. Ideal og historie" i *Nordisk förhandlingsekonomi: makt på spel* København: DJØF; Oslo: Tanum; Stockholm: Norstedts
- Olson, M. (1965, 1971) *The Logic of Collective Action* Cambridge, Mass.: Harvard University Press
- Pestoff, V. (1977) *Voluntary Associations and Nordic Party Systems* Stockholm: Dept. of Political Science
- Pestoff, V. (1984a) "The Swedish Organizational Community and its Participation in Public Policy-Making" (AASBI RR No. 6) Stockholm: Dept. of Political Science
- Pestoff, V. (1984b) *Konsumentinflytande och konsumentorganisering – den svenska modellen* (DsFi 1984:15) Stockholm: Finansdepartementet
- Pestoff, V. (1986) *The Politics of Organized Business Interests in Sweden* Stockholm: Dept. of Business Administration
- Pestoff, V. (1988a) "Joint Regulation, Meso-Games and Political Exchange in Swedish Industrial Relations" i Marin & Pizzomo (eds) *Generalized Political Exchange* New York & Berlin: de Gruyter 1989
- Pestoff, V. (1988b) "Exit, Voice and Collective Action in Swedish Consumer Poli-

- cy" i *Journal of Consumer Policy* v. 11 no. 1 pp 1-27
- Pestoff, V. (1988c) *Co-operatives, Markets and Politics in Sweden* Stockholm; Dept. of Business Administration (RR No. 11)
- Pizzorno, A. (1981) "Interests and Parties in Pluralism" i Berger, S. (ed) *Organizing Interests in Western Europe* Cambridge, London & New York: Cambridge University Press
- Rose, L. (1981) "Consumer Protection and Policy-Making in Norway and the United States" i *Western European Politics* pp 421-430
- Rose, L. (1984) "Consumer Protection in Scandinavia" i Wade & Groth (eds) *Public Policy Across Nations, States and Cities* Greenwich, Conn.: SAI Press
- Schmitter, P. (1984) "Democratic Theory and Neo-Corporatist Practice" Florence: European University Institute (W.P. No. 74)
- Schmitter, P & W. Streeck (forthcoming) *Organizing Business Interests*
- SOU 1985:32 *Hushållning för välfärd. Den framtida konsumentpolitikens inriktning* Stockholm: Publica/Allmänna Förlaget
- Steen, A. (1988) *Lantbruket, staten og sosialdemokratene* Oslo: Universitetsforlaget
- Streeck, W. & P. Schmitter (1985) *Private Interest Government* London: Sage
- Wilensky, H. L. (1983) "Policy Legitimacy and Consensus" i Spiro & Yuchtman-Yaar (eds) *Evaluating the Welfare State: Social and Political Perspectives* New York: Academic Press
- Wilensky, H. & L. Turner (1987) *Democratic Corporatism and Policy Linkages* Berkeley: Institute of International Studies

